

अध्याय एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा संस्कृतको 'भाष्' धातुमा 'आ' (टाप्) प्रत्यय लागेर बनेको कृदन्त नाम शब्द हो । यसको व्युत्पत्तिगत अर्थ स्पष्ट वा व्यक्त वाणी भन्ने हुन्छ । अर्थात् मानिसको उच्चारण अवयवद्वारा अभिव्यक्त स्पष्ट तथा अर्थपूर्ण ध्वनिलाई भाषा भनिन्छ । भाषा विचार आदान प्रदानको एक प्रभावशाली माध्यम हो । भाषाकै माध्यमबाट मानिस अरुका विचार वा भाव ग्रहण गर्दछ र आफ्ना विचार वा भाव अरु व्यक्तिका सामु पुऱ्याउँछ । मानिसले स्पर्श, सङ्केत आदि तरिकाद्वारा पनि विचार विनिमयको प्रयास गर्दछ । भाषालाई मानवीय वस्तुका रूपमा लिइन्छ । व्यक्तिले समाजबाट प्राप्त भाषाको उपयोग पनि समाजमा नै गर्दछ । सामाजिक सम्बन्धको विस्तारबाट मानिसमा भाषाको विकास हुँदै जान्छ (खनिया, २०६६:२) ।

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो । भाषाको कथ्य र लेख्य रूपबाट विचारको विनिमय गर्ने गरिन्छ । सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा रहेको नेपाली भाषाको उत्पत्ति प्राचीन कालबाट भए तापनि पाठ्यपुस्तक प्रयोगको इतिहास त्यति लामो छैन । वि.सं. १९५८ मा जयपृथ्वीबहादुर सिंहले 'अक्षराङ्क शिक्षा' नामक पाठ्यपुस्तक प्रकाशन गरेका थिए । जुन समयमा निजी क्षेत्रमा विद्यालय सञ्चालन र पाठ्यपुस्तक प्रकाशन गर्ने व्यवस्था भने थिएन ।

समयको गतिसँगै भएको परिवर्तन र शिक्षा नै अन्धकार चिर्ने ज्योति हो भन्ने उदारवादी नीतिले पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य प्रजातन्त्रको आगमन पश्चात् विद्यालय खोल्ने क्रम बढ्न थाल्यो । त्यसपछि निजी क्षेत्रमा पनि अन्य पाठ्यपुस्तकसँगै भाषा पाठ्यपुस्तक पनि प्रकाशन हुन थाले । लचिलो शिक्षा नीति भएकाले निजी विद्यालयमा पढाइ हुने पुस्तकहरू अनेकौं प्रकाशनका अनेकौं नाम भएका (जस्तै: नेपाली भाषा बगैँचा, सजिलो नेपाली, रसिलो नेपाली) पाठ्यपुस्तकहरू पठनपाठन भइरहेको अवस्था छ । सामुदायिक विद्यालय र निजी विद्यालयका एउटै तहमा फरक-फरक पाठ्यपुस्तक

पठनपाठन भए पनि नेपाली भाषाको विकासमा भने दुवै क्षेत्रमा पुस्तकले अतुलनीय सहयोग भएको पाइन्छ ।

भाषा शिक्षण गर्नुको प्रमुख उद्देश्य भाषिक सीपहरूको विकास गरी स्तरयुक्त भाषाको प्रयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउनु हो । यो अरू विषयको सिकाइका तुलनामा केही जटिल हुन्छ । सामान्यतया प्रत्येक विधाका पाठहरूबाट सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइका क्रियाकलापहरू गराउन सक्नु पर्दछ । यी कुराहरूलाई पाठ्यपुस्तकले उपयुक्त ढङ्गबाट अधि बढ्न प्रेरित गर्नु पर्दछ । विद्यालयका शैक्षिक क्रियाकलापमा भाषा साध्य या साधन दुवै हो । सबैजसो विषयमा अन्तरसम्बन्ध राख्ने कार्यमा सफल एवम् सक्षम बनाउनु नेपाली भाषा शिक्षणको उद्देश्य पनि हो ।

कुनै पनि भाषाका मौखिक र लिखित गरी दुई माध्यम हुन्छन् । मौखिक माध्यम उच्चर्य र श्रव्य प्रक्रियामा आधारित हुन्छ र यसको प्रयोग वक्ता र श्रोताको समीपमा हुन्छ । मौखिक भाषा माध्यम भएकाले विचार विनियका लागि सरल, सुगम र प्रभावकारी हुन्छ । भाषाको वास्तविक रूप पनि मानिस नै हो तर विभिन्न कारणले गर्दा मानवीय समाजमा लिखित भाषाको पनि प्रयोग हुने गर्दछ । भाषाको लिखित माध्यम मौखिक भाषाकै प्रतिरूप हो र यसलाई कागज र कलमको सहायताले विभिन्न लेख्य चिन्हले उपयोग गरी प्रस्तुत गरिन्छ । लेख्य भाषा श्रव्यात्मक नभई दृश्यात्मक किसिमको हुन्छ, त्यसैले यसमा वक्ता र श्रोताको सामीप्य चाहिँदैन । यसबाट मानवीय विचार र भावनाहरूको सङ्ग्रह गरेर राख्न सकिन्छ । लिखित भाषाबाटै मानवले ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा उपलब्ध गरेको प्राप्ति र उपादेयताहरूलाई सुरक्षित गरेर राख्न सकिन्छ र तिनको अध्ययनको प्रयोगले युगयुगान्तरसम्म मानवीय सभ्यताको विकासमा ठूलो टेवा पुऱ्याएको छ (अधिकारी र शर्मा २०६५:१४३) ।

भाषा पाठ्यपुस्तक भाषिक सीप शिक्षणको प्रयोजनमा आधारित भई तयार गरिने शैक्षिक सामग्री हो । यसमा साहित्यिक र साहित्येतर विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यी दुवै विषयको मूल उद्देश्य भाषिक सीप र सृजनात्मक क्षमताको विकास गराउनु रहेको हुन्छ । हाम्रो सन्दर्भमा भाषा पाठ्यक्रममा आधारित भाषा

पाठ्यपुस्तक निर्माणको आधिकारिक सरकारी निकाय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रहेको छ भने निजी क्षेत्रका अधिकांश पाठ्यपुस्तक छनोटको स्वतन्त्रता तिनलाई दिइएकाले ती संस्थाहरूका लागि विज्ञद्वारा तयार पारिएका पाठ्यपुस्तकलाई पनि भाषा पाठ्यपुस्तककै दाँजोमा राखिएको छ ।

भाषा पाठ्यपुस्तकका सम्बन्धमा विभिन्न अनुसन्धानहरू भएको परिप्रेक्ष्यमा यो अनुसन्धान कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र मेरो सजिलो नेपालीबीच तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित रहने छ । यसमा पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा तुलना गरी सबल र दुर्बल पक्षहरू निकाली निष्कर्ष र सुझाव समेत रहेका भएकाले यो अनुसन्धान आफैँमा महत्त्वपूर्ण सावित भएको छ ।

१.२ समस्या कथन

प्रस्तुत शोधको मुख्य कार्य कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना गर्नु रहने छ । यी दुई पुस्तकमा विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो भाषा भाषिक संरचना छ/छैन ? समस्या उठान पश्चात शोधलाई सहज ढङ्गले अधि बढाउन सहज हुने भएकाले यस शोधका निम्न लिखित समस्याहरूलाई शोध समस्याका रूपमा लिइएको छ ।

- क) कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकबीच आन्तरिक र बाह्य पक्षहरू के कस्ता छन् ?
- ख) मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुई पाठ्यपुस्तकमा के कस्ता सबल र दुर्बल पक्षहरू रहेका छन् ?
- ग) ती पाठ्यपुस्तकमा देखिएका अवगुणहरू निराकरणका लागि के कस्ता उपायहरू सुझाउन सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्य प्रारम्भको अगावै खास उद्देश्य निर्धारण गर्नु आवश्यक छ । अतः यस अध्ययन प्रतिवेदनमा निम्न उद्देश्य निर्धारण गरिएको छ :

- क) आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक र हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्नु,
- ख) पाठ्यपुस्तकका सबल र दुर्बल पक्षहरू पत्ता लगाउनु,
- ग) ती पाठ्यपुस्तकमा देखिने दुर्बल पक्षहरू निराकरणका लागि उपायहरू प्रस्तुत गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

यो शोधकार्य सम्पन्न भएपछि पाठ्यक्रम निर्माता, पाठ्यपुस्तक निर्माता, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र भावी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई के कस्तो फाइदा हुन्छ भन्ने प्रश्नको उत्तर नै महत्त्व/औचित्य हो ।

यी दुई पुस्तकका सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त भई सुधार गर्नका लागि पनि यसको महत्त्व रहेको छ । अन्य भाषा पाठ्यपुस्तकका सम्बन्धमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नका लागि पनि प्रभावकारी भएको छ । विद्यार्थीको स्तर, रुचि एवम् पूर्वज्ञानमा पाठ्यपुस्तक बनेका छन् छैनन् भन्ने कुराको जानकारी हुने हुनाले सो अनुसार अध्ययन गर्न चाहने अध्येतालाई यसको फाइदा छ । भाषा पाठ्यपुस्तकको महत्त्व बुझी यसै अनुरूप शिक्षण कार्य अघि बढाउन सहयोग छ ।

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्दा निश्चित सीमाको परिधिमा रहेर गर्नु आवश्यक हुन्छ । अनुसन्धान त्यसै पनि व्यापक र विस्तृत क्षेत्र समेट्ने विषय भएकाले

यसको क्षेत्र व्यापक हुन्छ । त्यसैले अध्ययनको प्रकृति र व्यापकतालाई निश्चित क्षेत्रमा सीमित गर्नुपर्ने हुन्छ । अतः यस अध्ययनलाई निम्नअनुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :

- क) उल्लिखित दुई पुस्तकमा रहेका आन्तरिक र बाह्य पक्षको मात्र तुलना गरिने छ ।
- ख) दुई पाठ्यपुस्तकमा रहेका सबल र दुर्बल पक्ष मात्र खोजी गरिने छ ।
- ग) दुर्बल पक्षहरूको निराकरणका लागि आवश्यक उपायहरू सुझावमा मात्र यो शोधकार्य सीमित हुने छ ।

यी बाहेकका कुराहरू प्रस्तुत शोधका सीमाका रूपमा रहने छन् ।

१.६ अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई पाँच अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । यसको विवरण निम्नानुसार रहेको छ :

अध्याय - एक	: परिचय
अध्याय -दुई	: पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा
अध्याय - तीन	: अनुसन्धानात्मक ढाँचा
अध्याय - चार	: व्याख्या तथा विश्लेषण
अध्याय - पाँच	: सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भसामग्री सूची

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि विषयमा शोध अध्ययन गर्दा उक्त विषयमा हालसम्म भए गरेका पूर्वकार्यहरू (पुस्तक, पत्रिका, लेख, प्रतिवेदन र शोध अध्ययन)को व्यवस्थित अध्ययन, समीक्षा तथा मूल्याङ्कन आवश्यक देखिन्छ। आफूले छानेको विषयमा अग्रजहरूले गरेका महत्त्वपूर्ण कार्यले उक्त विषयमा काम गर्न सरलता ल्याउनुका साथै सही गोरेटो पहिल्याउनमा पनि मद्दत गर्ने भएकाले पूर्वकार्यको समीक्षा यस सन्दर्भमा महत्त्वपूर्ण देखिन्छ। अध्ययनका सिलसिलामा यसभन्दा पहिला विभिन्न विद्वान, लेखक, अनुसन्धानकर्ताले सम्बन्धित क्षेत्रमा के कति शोध अध्ययन गरेका रहेछन् र गर्न बाँकी के रहेछ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको। तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी पूर्वकार्यहरूको चर्चा गर्नु भन्दा अगाडि पाठ्यपुस्तकको विश्लेषणका लागि सैद्धान्तिक आधारहरू प्रस्तुत गरिएका पुस्तकहरूको चर्चा गर्नु उपयुक्त हुने भएकाले तिनलाई संक्षेपमा यसरी उल्लेख गर्न खोजिएको छ :

२.१.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन

वि.सं. २०२८ सालमा रा.शि.प.यो. लागु भएपछि नेपालको शैक्षिक इतिहासमा नयाँ युगको सुरुवात हुन्छ। रा.शि.प.यो.ले सिफारिस गरेका पाठ्यपुस्तकहरूमा उचित व्याख्या, विश्लेषण साथै पाठ्यपुस्तकभित्रका तालिका, क्रम, अक्षरको आकार, कागजको गुणस्तर जस्ता कुराहरूलाई समेत उठाइएको छ।

पौडेल (२०६६) द्वारा पाठ्यपुस्तकको तुलना, अध्ययन र विश्लेषणका लागि नेपाली भाषाशिक्षण किताबमा आवरण, छपाइ, बँधाइ, अक्षराकार ठाउँ छोडाइ, मसीको प्रयोग, कागजको गुणस्तर, मूल्य, सुलभता, पाठ्यवस्तु, पाठको वितरण, विधाको छनोट र प्रस्तुतीकरण, अभ्यास, भाषा, चित्र, शब्दभण्डार आदि आधारहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

ढकाल (२०६५) द्वारा नेपाली भाषाशिक्षण किताबमा पाठ्यपुस्तक विश्लेषणका आधार भनेर भित्री/प्राज्ञिक आधारमा विषयवस्तु, विधा, पाठको प्रस्तुति, भाषा, नमुना,

अभ्यास, चित्र आदि र बाह्य/भौतिक आधारमा आवरण, प्रकाशक, भूमिका, निर्देशन, छपाइ- बँधाइ, अक्षराकार, ठाउँ छोडाइ, मसी कागजको गुणस्तर, परिशिष्ट, सन्दर्भसूची आदि उल्लेख गरिएको छ ।

भण्डारी र अन्य (२०६८) द्वारा प्रायोगिक भाषाविज्ञान किताबमा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण तथा तुलनाका आधार भनेर मुख्यतः आन्तरिक र बाह्य आधार वा विशेषतालाई लिइएको छ, जसमा आवरण, भूमिका, विषयसूची, छपाइ, बँधाइ, मूल्य, कागजको गुणस्तर, विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु, विधा, पाठको वितरण र विविधता, भाषा, अभ्यास, चित्र, शब्दभण्डार आदि बारे चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

भाषा र वक्ताबीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध हुने हुँदा विभिन्न उमेर समूहका भाषिक वक्तामा हुने शब्दभण्डार तथा शब्दहरूको आवृत्ति सम्बन्धी अध्ययनहरू भएका पाइन्छन् । सन् १९२१ र सन् १९३१ मा थर्न डाइकले, सन् १९४६ मा हर्नले प्रौढहरूको शब्दभण्डारबारे अध्ययन गरेका थिए । शब्द आवृत्तिबारे लेटरबोडले अध्ययन गरेकी थिइन् । सन् १९४६ मा बेलायतमा बालकका शब्दावली सम्बन्धी अध्ययन मिथिलान र एडवार्डसले गरेका थिए । त्यस्तै सन् १९४५ मा रिसलैण्डले, सन् १९५९ मा जिन पियाजले, सन् १९२९ मा श्यामवर्ग एण्ड श्यामवर्गले शब्दभण्डार सम्बन्धी अध्ययन गरेका थिए । विद्यालय जीवनका सुरु वर्षहरूमा बालबालिकाहरूको दैनिक प्रयोग गर्ने शब्दहरू पत्ता लगाउनु यी अध्ययनको उद्देश्य थियो (गौतम, २०५७ : ५) ।

२.१.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन

पौडेल, (२०५५) द्वारा गरिएको कक्षा ६ को अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तक र एकता प्रकाशनद्वारा प्रकाशित सन्दर्भ सामग्रीका बीच तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकबीच तुलना गर्ने उद्देश्यले पुस्तकालयीय विधिद्वारा तयार पारिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित अनिवार्य नेपाली पाठ्यक्रम अनुसार नै बनेको तर भाषाशैली, अभ्यास, पाठको प्रस्तुतीकरण आदिमा भने कमजोरी रहेको तथा एकता प्रकाशनद्वारा प्रकाशित सन्दर्भ

सामग्री पाठ्यक्रम अनुरूप नरहेको, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुति, भाषा, शैली, अभ्यास आदिमा निकै कमजोरी रहेको तर एकता प्रकाशनद्वारा प्रकाशित पाठ्यपुस्तकभन्दा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित पाठ्यपुस्तक नै केही हदसम्म उपयुक्त रहेको निष्कर्ष निकाल्दै दुवै पाठ्यपुस्तकमा रहेका कमजोरी सुधारन विधाको छनोट, भाषाशैली, अभ्यास आदि कुरामा विद्यार्थीको क्षमता, रुचि र स्तर ख्याल गर्नुपर्ने सुझावहरू दिइएको छ ।

पौडेल (२०५९) द्वारा कक्षा दुईको मेरो नेपाली किताब र सरल नेपाली शृङ्खलाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको पाइन्छ । उनले विषयवस्तुका दृष्टिले दुई पाठ्यपुस्तकको तुलना गरेका छन् । विषयवस्तु अन्तर्गत भौतिक र सांस्कृतिक पक्षलाई समेटेर भाषिक सीप, पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषाशैली, अभ्यास जस्ता विविध पक्षहरूको अध्ययन गरिएको छ । वाक्य गठनका दृष्टिले मेरो नेपाली किताब उपयुक्त रहेको र सरल नेपाली शृङ्खलामा विद्यार्थीको स्तरभन्दा जटिल वाक्यहरू राखिएको उल्लेख गरिएको छ । मेरो नेपाली किताबका विषयवस्तुहरूमा सबै भाषिक सीप समेटिएको तर सरल नेपाली शृङ्खलामा सुनाइ र बोलाइ सीप उल्लेख नै नगरिएको र यो पुस्तक पाठ्यक्रम अनुरूप नरहेको साथै विषयवस्तुका दृष्टिले पनि भद्दा रहेको बताइएको छ । पाठ्यक्रम अनुरूपता र विषयवस्तुको आकारका दृष्टिले अर्कोभन्दा मेरो नेपाली किताब उपयुक्त रहेको तथा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता, स्तर अनुरूप दुवै पाठ्यपुस्तक नभएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सुवेदी (२०६०) द्वारा प्रस्तुत कक्षा पाँचको मेरो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधारहरूमा रही दुई पुस्तकहरूबीच तुलना गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा पुस्तकालयीय विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरी सङ्कलित सामग्रीलाई तुलनात्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा नेपाली किताब सजिलो नेपाली मालाभन्दा पाठ्यक्रम अनुरूप रहेको र भाषिक सीपहरूको संयोजनमा पनि सजिलो नेपालीमालाभन्दा उपयुक्त रहेको तथा प्राज्ञिक पक्षमा मेरो नेपाली माला राम्रो र भौतिक पक्षमा सजिलो नेपाली माला राम्रो रहेको भनिएको छ । तर, विद्यार्थीको

मनोवैज्ञानिक पक्षलाई भने दुवै पाठ्यपुस्तकले बेवास्ता गरी यान्त्रीकतातर्फ उन्मुख भएको निचोड निकालिएको छ ।

बराल (२०६१) द्वारा कक्षा सातको महेन्द्रमाला र हाम्रो नेपाली किताबको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र पुस्तकालयीय विधिद्वारा तयार पारिएको देखिन्छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा दुई पाठ्यपुस्तकबीच पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधारमा रहेर तुलना गरिएको छ, जसमा पाठ्यक्रम, विषयवस्तु, शब्दभण्डार तथा भाषिक संरचना, नमुना अभ्यासलाई लिएर अध्ययन, विश्लेषण गरिएको देखिन्छ । जस अनुसार महेन्द्रमालामा भाषाका चारैवटा सीप नसमेटिएको, सिर्जनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गराउने, मनोरञ्जन दिने र विद्यार्थीलाई सक्रिय पार्ने अभ्यासहरू नभएको तर भाषिक सीप, बालमनोविज्ञान, प्रस्तुतीकरण शैली, सिर्जनात्मक अभ्यासका हिसाबले महेन्द्रमालाभन्दा हाम्रो नेपाली किताब उपयुक्त रहेको साथै विधागत सन्तुलन र पाठ्यपुस्तक निर्माणका सैद्धान्तिक आधारमा पनि महेन्द्रमालाभन्दा हाम्रो नेपाली किताब नै उपयुक्त रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कोइराला (२०६५) द्वारा कक्षा दुईको सजिलो नेपाली माला नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन नामक शोधपत्रमा तीनै भाषा पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम अनुसार नमिलाइएको, छनोट र स्तरणमा ख्याल नगरिएको कठिन शब्दहरूको प्रयोग गरिएको, सिर्जनात्मक अभ्यासहरूको कम प्रयोग गरिएको, अभ्यासको वितरणमा तालमेल नमिलेको कुरा प्रष्ट पारिएको छ ।

काफ्ले (२०७२) द्वारा कक्षा सातको नेपाली र रसिलो नेपालीको तुलना शीर्षकको शोधपत्रबाट बाह्य, भौतिक पक्षका आवरण, कागजको गुणस्तर, मसीको प्रयोग, छपाइ, बँधाइ जस्ता विशेषताहरू रसिलो नेपालीमा उपयुक्त भएको देखिन्छ । सबै पाठ्यपुस्तकको कथा विधाको पाठहरूका आधिक्यता रहेको छ भने नेपाली पाठ्यपुस्तकमा रहेको शोध अनुसन्धानमा तालिका सूचीपत्र टिपोटपत्र प्रश्नावली आदि साधनबाट सङ्कलन गरिएको असाङ्ख्यक तथ्याङ्कहरूलाई पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्षका अध्ययन तुलानत्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । नेपाली

पाठ्यपुस्तकमा बढी मात्रामा कठिन शब्दहरूको अर्थ दिएको, सुनाइ सीप सम्बन्धी अभ्यास दुवै पाठ्यपुस्तकमा निकै कम रहेको र दुवैमा लेखाइ सीपलाई जोड दिइएको निष्कर्ष पाइन्छ ।

पौडेल (२०७३) कक्षा छको नेपाली र वैखरी पाठ्यपुस्तकको तुलना शीर्षकको शोधपत्रमा नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक मूलपाठ, मूलपाठसँग शब्दार्थ, पाठ सम्बन्धी मूल अभ्यास, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासका क्रममा क्रमशः राखिएको छ भने वैखरी पाठ्यपुस्तकका प्रत्येक पाठहरूलाई शीर्षक पूर्वपठन साथै जानिराख्नुपर्ने केही शब्दार्थ सुनाइका अभ्यासहरू बोलाइका केही चित्र त्यसपछि मूलपाठ अनि क्रमशः पढाइ र लेखाइ, लेखाइ शब्दभण्डार व्याकरण समूहमा भाषा र लघु परियोजनाका अभ्यास रहेका छन् । नेपालीमा सामूहिक अभ्यास दिइएका छैनन् । वैखरीमा उच्चारणगत कठिन शब्द, हिज्जेका लागि १०८ ओटा अर्थगत कठिन १४५ ओटा शब्दको अर्थ दिइएको छ । यी शब्दभण्डारलाई नवीन मान्दा वैखरीमा भन्दा नेपालीमा नवीन शब्दको ज्ञान बढी रहेको देखिन्छ भनी चर्चा गरिएको छ ।

यसरी माथि उल्लेखित अध्ययनहरूबाट भाषा पाठ्यक्रममा तथा भाषा पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी विभिन्न पूर्वकार्यको समीक्षा भएको बुझ्न सकिन्छ ।

२.१.३ पुनरवलोकनको उपादेयता

माथि उल्लेखित शोधपत्रहरू र पुस्तकहरूको समीक्षाको आधारमा यस विषयसँग सम्बन्धित अनुसन्धान तथा लेखहरूमा पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी भनिएको कुरालाई सङ्क्षिप्त रूपमा चर्चा गरिएको छ । यस विषयमा उल्लेखित अध्ययनहरूले प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्न सहयोग पुर्याएका छन् । शोधपत्र तयार गर्दा सैद्धान्तिक साहित्य र सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकनद्वारा शोधशीर्षक सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गर्न सहयोग पुग्नेछ । आफ्ना विचारहरूलाई सान्दर्भिक र प्रमाणिक बनाउन तथ्यहरू उपलब्ध हुने भएकोले गर्दा शोधपत्र गहकिलो र कसिलो बन्न पुग्नेछ । पहिले गरिएका खोज अध्ययन

अनुसन्धानद्वारा समस्याहरू राम्ररी बुझ्न, विश्लेषण गर्न र शीर्षक छनोट गर्न सहयोग पुग्नेछ । अनुसन्धानलाई उपलब्धीमूलक बनाउन, नवीन धारणाको पहिचान गर्न र नयाँ सिद्धान्तको खोजी गर्न समेत उपयोगी बन्न पुग्नेछ । अनुसन्धान ढाँचा निर्धारण गरी उपयुक्त र अनुकूल उपकरणहरूको छनोट गर्नका साथै पहिले भएका अध्ययनहरूको विश्लेषण गर्न र भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धानको क्षेत्रहरू पत्ता लगाउन सैद्धान्तिक र सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकनले सहयोग पुऱ्याएको छ ।

२.२ सैद्धान्तिक ढाँचा

भाषा पाठ्यपुस्तक भाषा सिकाइ शिक्षणका निम्ति तयार गरिएको महत्त्वपूर्ण सामग्री हो । यो भाषाका सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) विकास गर्ने अभिप्रायले तयार पारिएको हुन्छ । यसलाई भाषा पाठ्यक्रम आधारित भई तयार पारिएको सामग्रीको रूपमा लिइएको छ । भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनले भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नुपर्छ ।

भाषा पाठ्यक्रममा समाविष्ट विषयवस्तु, विधा र भाषातत्त्वलाई समेटेर गरिन्छ, अर्थात् यसमा साहित्यिक र साहित्येतर विषयवस्तु समावेश गरिएको हुन्छ । जसले भाषिक ज्ञान र साहित्यिक सामर्थ्य विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । भाषा पाठ्यपुस्तकको निर्माणमा शब्दभण्डारको नियन्त्रण, संरचनात्मक नियन्त्रण, विषयवस्तु नियन्त्रण, विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता र आन्तरिक बाह्य विशेषतालाई विशेष ध्यान दिएको हुन्छ (पौडेल, २०६९:२७८) ।

पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप शिक्षण गर्नका लागि तयार पारिएका पुस्तकलाई पाठ्यपुस्तक भनिन्छ (पौडेल, २०६९:२६३) । पाठ्यपुस्तकहरू सम्बन्धित तह र कक्षा अनुरूप तयार पारिन्छन् । भाषापाठ्यपुस्तकको मात्रै अलग्गै परिभाषा तथा अवधारणा नबनेकाले पाठ्यपुस्तककै अवधारणाका सापेक्षतामा भाषापाठ्यपुस्तकलाई बुझनुपर्ने हुन्छ ।

विषयगत ज्ञान दिने उद्देश्य नभई भाषिक सीप सिकाउने उद्देश्यले तयार पारिएका पुस्तकहरू भाषापाठ्यपुस्तक हुन् । भाषा पाठ्यपुस्तक भाषा शिक्षणका

महत्त्वपूर्ण र आधिकारिक सामग्री हुन् । यिनकै सहयोगबाट विद्यार्थीहरूले सम्बन्धित तह र कक्षाको भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप अपेक्षित उद्देश्यहरू हासिल गर्दछन् । भाषिक सीपको विकास गर्ने उद्देश्यले निर्मित भाषापाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रम अनुरूपका भाषिक पाठ्यांशहरूलाई विद्यार्थीको स्तर, अनुभव र आवश्यकता ख्याल गरेर सङ्गठित गरिएको हुन्छ (पौडेल, २०६६:१७८-१८१) ।

ह्यालिडेका अनुसार “पाठ्यपुस्तक शिक्षकका लागि शिक्षण सामग्रीको निर्माता, विषयवस्तु पढाउने योजना बनाउने साधन, आफ्ना विद्यार्थीको प्राप्ति वा मूल्याङ्कनको आधार र उपलब्धि निर्धारणको पृष्ठभूमिलाई सुबोध बनाउने माध्यम हो” (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६३:९४-९५) ।

बृहत् नेपाली शब्दकोश (२०४०) अनुसार “विद्यालय एवम् विद्यापीठहरूमा विद्यार्थीहरूलाई औपचारिक ढङ्गले पढाउने पुस्तक नै पाठ्यपुस्तक हो ।”

शर्मा र पौडेल, (२०६८:३४१) का अनुसार “पाठ्यपुस्तक भनेको विद्यालय तहको औपचारिक शिक्षण सिकाइ समेतको एउटा भरपर्दो, व्यवस्थित एवम् सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण शिक्षण सामग्री हो ।”

प्रस्तुत अध्ययनमा निम्नअनुसारको सैद्धान्तिक ढाँचालाई विश्लेषणको आधार बनाइएकाले यहाँ यी आधारहरूलाई सङ्क्षेपमा निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.२.१ भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषण तथा तुलनाका आधारहरू

कुनै पनि तहको भाषा पाठ्यपुस्तकको मूल्याङ्कन, अध्ययन तथा तुलना गर्दा त्यसमा निहित गुण वा विशेषतालाई आधार बनाउने गरेको पाइन्छ । आवरण, आकारप्रकार, अक्षरको आकार, कागजको स्तर, मूल्य, सुलभता, विषयवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतीकरण, विविधता, भाषा, चित्र, नमुना अभ्यास, भूमिका आदिलाई भाषा पाठ्यपुस्तकका गुण वा विशेषताका रूपमा लिने गरिएको पाइन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०१) । यी आधारहरू भौतिक/बाह्य आधार तथा आन्तरिक/प्राज्ञिक आधार गरी दुई भागमा विभाज्य छन् ।

२.२.१.१ बाह्य/भौतिक/परिधीय आधार

पाठ्यपुस्तकको बाहिरी आधार अन्तर्गत निम्न पक्षहरूको अध्ययन गरिएको पाइन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०१) यहाँ बाह्य स्वरूपमा हुनुपर्ने गुणहरू तुलना गर्न लागिएका पाठ्यपुस्तकमा छ/छैन खोजी गरिएको छ ।

आवरण

आवरण पुस्तकको भित्री सौन्दर्य जोगाउन प्रयोग गरिएको र पाठ्यवस्तु पनि प्रतिबिम्बित भएको कागज हो (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०१) । यसैलाई हेरेर कुन तह र विषयको पाठ्यपुस्तक हो भनी थाहा पाउन सकिन्छ । यो आकर्षक, बाक्लो, बलियो र उचित रङ्गको संयोजन भएको साथै भित्री विषयवस्तुलाई प्रतिबिम्बित गर्ने चित्रहरू पनि भएको हुनुपर्ने मान्यता राखिन्छ ।

आकारप्रकार

पाठ्यपुस्तकहरू विभिन्न आकार र प्रकारका हुन्छन् । सामान्यतया भाषा पाठ्यपुस्तकहरू ७ देखि ९ इन्चसम्मको चौडाइ र १० देखि १२ इन्चसम्मको हुनु आवश्यक छ (भण्डारी र अन्य, २०६९ : १८५) ।

कागजको गुणस्तर

भाषापाठ्यपुस्तक लगायत अन्य जुन पुस्तकमा पनि गुणस्तरीय कागज आवश्यक पर्दछ । यस्तो कागज सेतो, चिल्लो, बाक्लो साथै हेर्दा आकर्षक हुनु राम्रो मानिन्छ । यस्तो भएमा चाँडै च्यातिने, भाँचिने, दोब्रिने, अक्षर छापिने र पल्टाएको ठाउँमा नअडिने समस्या कम हुन्छ ।

छपाइ र बाँधाइ

पाठ्यपुस्तक छाप्दा उपयुक्त छपाइ र बाँधाइ आवश्यक पर्छ । छपाइका लागि किताबको प्रकृति, तह र स्तरअनुसार गुणस्तरीय मसीको प्रयोग र त्यसको उचित संयोजनमा ध्यान दिनुपर्दछ । पुस्तक छापिएपछि बाँधाइका लागि पनि विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । बाँधाइ बलियो र मजबुत हुनुपर्दछ । स्टेपलर प्रयोग गर्दा खिया लागेर

उक्किने सम्भावना हुने हुँदा गम टास्नु तथा धागोले सिलाइ गर्नुपर्दछ र सिलाइ गर्दा दायाँ बायाँ अक्षर नछोपिने गरी ठाउँ छोड्नुपर्दछ ।

अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ

पाठ्यपुस्तकमा अक्षराकार र अक्षर-अक्षरबीचको ठाउँ छोडाइमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ । तहअनुसार अक्षराकार र अक्षरको तलमाथि, वरपरको ठाउँ छोडाइ उचित भएमा हेर्दा आकर्षक र पढ्दा स्पष्ट बुझिने हुन्छ । तहअनुसार अक्षरका आकारहरू भिन्नाभिन्नै हुनुपर्ने मान्यता पाइन्छ ।

मूल्य र सुलभता

जुनसुकै पुस्तकमा पनि पाठक/ग्राहकको ध्यान सबभन्दा पहिला मूल्यमा नै जान्छ । अझ विद्यालयमा पठनपाठन हुने पाठ्यपुस्तकहरू एकदमै सस्तो हुनुपर्दछ भन्ने अपेक्षा सबै अभिभावकको हुन्छ, यो स्वभाविक पनि हो । अन्य पुस्तक लगायत अन्य सबै पुस्तकहरू आवश्यक ठाउँमा अनिवार्य रूपमा समयमै पुग्नुपर्दछ अनि मात्रै यसको सही प्रयोग गर्न सकिन्छ । जसका लागि पुस्तक छाप्नुपर्छ, उसैले उचित समयमा पढ्न पाएन भने त्यसको महत्त्व रहँदैन । विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा पढाइ हुने पाठ्यपुस्तक त भन पढाइ सुरु हुनुभन्दा अगावै सम्बन्धित ठाउँमा पुगिसक्नुपर्छ ।

२.२.१.२ आन्तरिक/प्राज्ञिक आधार

पाठ्यपुस्तकको आन्तरिक स्वरूप अन्तर्गत निम्न पक्षहरूको अध्ययन गरिएको पाइन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६९:१८७) । यहाँ आन्तरिक आधारमा हुनुपर्ने गुणहरू तुलना गर्न लागिएका पाठ्यपुस्तकमा छ/छैन खोजी गरिएको छ ।

विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु

भाषापाठ्यपुस्तकमा पाठ्यवस्तु/विषयवस्तु केन्द्रीय भागका रूपमा रहन्छ । पाठ्यवस्तुहरू भाषापाठ्यपुस्तकमा विभिन्न साहित्यिक र साहित्येतर विधाहरूसँग सम्बन्धित भएर शीर्षक, उपशीर्षक, शब्दभण्डार, भाषातत्त्व आदिका रूपमा समेटिएका

हुन्छन् । ती पाठ्यवस्तुहरूले भाषिक, संरचनागत, शैलीगत, अभ्यासगत, तथ्यगत, स्तरगत आदि विशेषतालाई अँगालेको हुनुपर्दछ (भण्डारी र अन्य, २०६९:१८७) ।

विधाको छनोट

पाठ्यवस्तु प्रस्तुत गर्ने प्रमुख आधारलाई नै विधा भनिन्छ (भण्डारी र अन्य, २०६९:१८८) । विधाकै माध्यमबाट भाषिक लक्ष्य पूरा गरिने भएकाले भाषाशिक्षणमा विधाको सर्वाधिक महत्त्व हुन्छ । विधा छनोट गर्दा विद्यार्थीको भाषिक, बौद्धिक स्तर, कक्षा, तह, पाठ्यक्रम, सरलदेखि जटिलको क्रम, शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य अनुरूप र विषयगत मर्मको अनुकूललाई ख्याल गर्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधा अन्तर्गत कविता, कथा, निबन्ध, जीवनी, रूपक, चिठीलाई लिने गरिन्छ र यी विधासँग शब्दभण्डार र व्याकरण पनि समावेश गरिन्छ ।

पाठको प्रस्तुतीकरण र विविधता

पाठको प्रस्तुतीकरण भनेको पाठ्यवस्तु/विषयवस्तुका रूपमा छुट्याइएका विधाहरूलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक अनुक्रममा राख्ने काम हो । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधाको छनोट भइसकेपछि तिनलाई समतलीय र लम्बीय सङ्गठनात्मक ढाँचामा सरलबाट जटिलको क्रममा सिकारुको स्तर, उमेर, रुचि, आवश्यकता र सिकाइको प्रवृत्ति तथा तरिका अनुरूप एकअर्का पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । भाषिक सीपको अभ्यास र विकासका लागि पाठको प्रस्तुतीकरण र विविधता महत्त्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ ।

भाषा

हरेक पुस्तक, पाठ्यपुस्तक, भाषा पाठ्यपुस्तक लेखनको माध्यम भाषा हो । अझ भाषापाठ्यपुस्तकमा भाषा साधन र साध्य दुवै हो (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०७) । पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको क्षमता वा स्तरको भाषा प्रयोग गर्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा भएका विधागत पाठ्यवस्तुहरू भाषिक सीप, समझ र क्षमता अभिवृद्धिका लागि उपयोग गरिने मुख्य सामग्री भएकाले पाठ्यक्रमको अपेक्षा,

पाठ्यवस्तुको प्रवृत्ति अनुरूप सरल, आकर्षक एवम् रुचिपूर्ण भाषाको प्रयोग भएको हुनुपर्छ ।

चित्र

भनिन्छ सयौं शब्दहरूले बोल्न नसकेको कुरा एउटै चित्रले बोल्न सक्छ । त्यसले हरेक पाठ्यपुस्तकमा चित्रको धेरै महत्त्व हुन्छ । पाठ्यपुस्तकमा सान्दर्भिक र आकर्षक चित्रहरूको व्यवस्थापन गर्नाले पाठ्यवस्तुको पठनपाठन धेरै सरल, सहज र स्पष्ट हुन्छ । यसरी राखिने चित्रहरू पाठ्यवस्तुको आशय, सिकाउन खोजिएको सीप, विषयगत ज्ञान तथा धारणा अनुकूल हुनुपर्दछ साथै यी चित्रहरू सफा, आकर्षक र पाठ्यवस्तु अनुकूल सुहाउँदो आकारमा हुनुपर्दछ (पौडेल, २०६९:२७४) ।

नमुना अभ्यास

पटक-पटकको अभ्यासबाट मात्रै कुनै पनि काममा निपूर्ण भइन्छ । भाषापाठ्यपुस्तकको उद्देश्य पूरा गर्न र भाषिक उपलब्धि हासिल गर्न तोकिएका विषय तथा विधाहरूमा पर्याप्त अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ । भाषापाठ्यपुस्तकमा अभ्यासका लागि सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ गरी चार क्षेत्रहरू छुट्याइएका हुन्छन् । पाठ्यवस्तु तथा विधासँग नमुना अभ्यास अन्तरसम्बन्धित हुनुपर्दछ ।

अन्य

भाषापाठ्यपुस्तकमा माथि उल्लेखित विभिन्न पक्षहरू बाहेक भूमिका, विषयसूची, शब्दसूची, सन्दर्भसूची, सङ्केत, शिक्षक अभिभावकलाई निर्देशन, प्रकाशक, संस्था, लेखक आदि विविध कुराहरू रहेका हुन्छन् । यी कुराहरू पनि उपयुक्त ढाँचामा संयोजन हुनुपर्दछ जसले गर्दा पाठ्यपुस्तक प्रयोग गर्न सरल र हेर्दा आकर्षक देखिन्छ ।

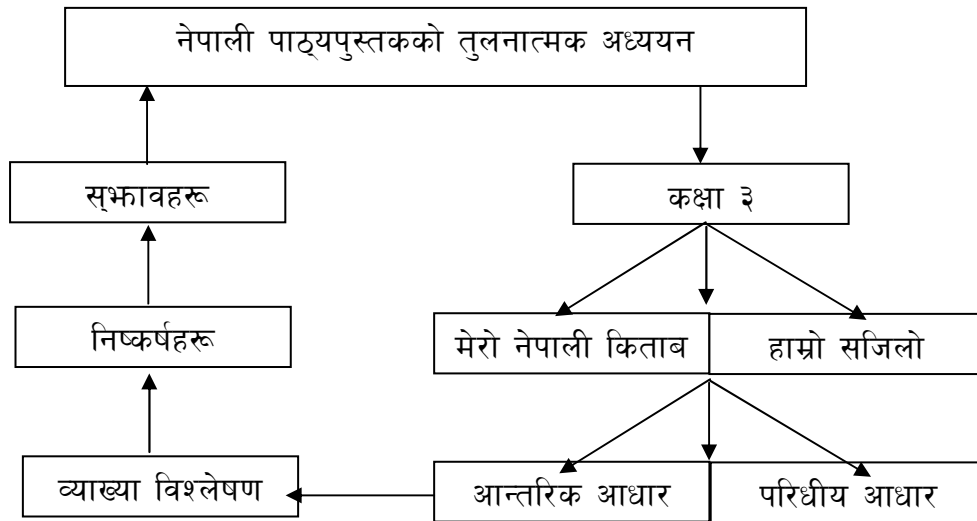
भाषा पाठ्यक्रमको दायराभित्र रहेर त्यसकै अपेक्षा अनुरूप एउटा निश्चित तह र कक्षाका लागि भाषिक सीप, संज्ञानात्मक सीप र व्याकरणका आधारभूत कुरा सिकाउने उद्देश्यले विद्यार्थीको योग्यता, क्षमता र आवश्यकता अनुसार तोकिएका

विशेषज्ञद्वारा निर्धारित पाठ्यांशहरू समावेश गरी तयार पारिएको महत्त्वपूर्ण पाठ्यसामग्री नै भाषा पाठ्यपुस्तक हो (पौडेल, २०६९:२७५) ।

निष्कर्षमा भन्नुपर्दा भाषा पाठ्यपुस्तकका बारेमा विस्तृत चर्चा भइसकेकाले यहाँ भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारमा पाठ्यक्रमले तोकेका उद्देश्यहरू परिपूर्ति हुने किसिमले पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिनु पर्दछ । विद्यार्थीको सिकाइको प्रयोजन र आवश्यकता पूरा गर्न सक्ने किसिमको पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

२.३ अवधारणात्मक ढाँचा

प्रस्तुत अध्ययन निम्नअनुसारको अवधारणात्मक ढाँचामा आधारित रहेको छ :

उपर्युक्त चित्रात्मक ढाँचाबाट प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययनको आन्तरिक आधार र परिधीय आधारमा अध्ययन गरिएको छ । आन्तरिक आधार अन्तर्गत आवरण, आकारप्रकार, कागजको गुणस्तर, छपाइ र बँधाइ, अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ, मूल्य र सुलभताका आधारमा अध्ययन गरिएको छ भने परिधीय आधार अन्तर्गत विषयवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतिकरण र विविधता, भाषा, चित्र, नमुना अभ्यास र अन्य आधारमा अध्ययन गरी उक्त अध्ययनको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ र अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षको आधारमा आवश्यक सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय तीन : अध्ययनको ढाँचा र विधि

अनुसन्धानात्मक ढाँचा भन्नाले अध्ययनको प्रकृति र प्रकार अनुसार भाषिक अनुसन्धान विधिहरू समेटेर शोध प्रतिवेदन तयार पार्ने भन्ने बुझिन्छ। प्रस्तुत शोध प्रतिवेदन भाषिक अनुसन्धानका सामान्य विधिमध्ये पुस्तकालयीय विधिका आधारमा गरिएको छ।

विद्यार्थीहरू भाषिक उपलब्धिहरू भाषिक समस्याहरू आदिका जानकारी सम्बन्धित क्षेत्रमा नै गएर लिन सकिने भएकाले यो विधिका रूपमा रहेको छ। यस शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनका लागि प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ।

३.१ तथ्याङ्कन सङ्कलन

प्रस्तावित शोधमा निम्न दुई किसिमका सामग्रीहरू उपयोगमा ल्याइएको छ :

३.१.१ प्राथमिक स्रोत

अध्ययनको प्राथमिक स्रोतका रूपमा मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपाली पुस्तकलाई लिइएको छ।

३.१.२ द्वितीयक स्रोत

अध्ययनको द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत यी दुवै पुस्तकका सन्दर्भमा छापिएका विचार, समीक्षाको सहयोग लिइएको छ। समालोचक समीक्षकका विचार तुलनात्मक अध्ययन सम्बन्धी विज्ञका राय साथै अन्य पुस्तक र विभिन्न शोधपत्रहरू रहेका छन्।

३.२ अध्ययन विधि/पद्धति

सामग्री सङ्कलन पश्चात यस शोधलाई अध्ययन गर्न विशेषतः वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ। आवश्यकता अनुसार विषय विज्ञका विचार,

सल्लाह, सुभावालाई अध्ययनको विधिको रूपमा प्रयोग गरी पाठ्यपुस्तकका प्राज्ञिक र बाह्य गुणका विशेषताका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

विभिन्न स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन, छनोट र निर्माण पश्चात समस्यालाई वर्गीकरण गरी, पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्षका आधारमा पाठ्यपुस्तकको तुलना गरिएको छ ।

३.४ अनुसन्धान प्रक्रिया

तथ्याङ्क विश्लेषण अध्ययन अनुसन्धानको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त जानकारीलाई व्याख्या विश्लेषण गरी अन्तिम निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ । यस अनुसन्धानलाई निश्चित उद्देश्य प्राप्त र निष्कर्षमा पुऱ्याउन मुख्यतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीहरूको अध्ययन विश्लेषणका क्रममा सैद्धान्तिक आधार तयार पार्न विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू, शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधपत्रहरू, भाषाशिक्षण सम्बन्धी पुस्तकहरू, प्रतिवेदनहरू साथै प्रकाशित र अप्रकाशित शोधपत्रबाट सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि पुस्तकालयीय विधिलाई आधार बनाएर विश्लेषण गरिएको छ । त्यसैगरी आवश्यकता अनुसार तालिकीकरण गरिने छ । प्रस्तुत शोधपत्र निर्माण गर्दा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययनको विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार : व्याख्या विश्लेषण

४.१ बाह्य/भौतिक/परिधीय पक्षको आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना

प्रस्तुत शोधपत्रमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित मेरो नेपाली किताब (२०७३) र टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित हाम्रो सजिलो नेपाली किताब (२०७१) को बाह्य/भौतिक/परिधीय पक्ष अन्तर्गत आवरण पृष्ठ, आकार प्रकार, कागजको गुणस्तर, छपाइ र बाँधाइ अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ, मूल्य र सुलभताको आधारमा अध्ययन गरिएको छ।

४.१.१ आवरण पृष्ठ

आवरण पृष्ठ भनेको पाठ्यपुस्तकको सबैभन्दा बाहिरको भित्री सौन्दर्य जोगाउनका निम्ति प्रयोग गरिएको कागज हो। यो पृष्ठ पाठ्यपुस्तकको सङ्केतक पनि हो र यसै पृष्ठले कुन तह, कक्षा तथा विषयको पुस्तक हो भन्ने कुरा बताउँछ (पौडेल, २०६६ : १९९)। यो आकर्षक चित्र र रङ्गको संयोजन भएको बाक्लो र चिल्लो हुनुपर्ने अपेक्षा गरिन्छ।

कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ सामान्य खालको देखिन्छ। यसमा १२० प्वाइन्टको अक्षरमा नेपाली र ३० प्वाइन्टको अक्षरमा कक्षा तीन लेखिएको छ। सातो पृष्ठभूमिमा तल र माथि गुलाबी रङ्गका दुई दुईवटा धर्काका बीचमा हल्का कालो रङ्गको पृष्ठभूमिमा गाढा गुलाबी रङ्गले ठूलो अक्षरमा मेरो नेपाली र कालो रङ्गले कक्षा तीन लेखिएको छ। पछाडिको आवरणमा सेतो पृष्ठभूमिमा माथि कक्षा तीनको कक्षागत गीत भनेर कालो अक्षरले लेखिएको छ। बीचमा गुलाबी रङ्गको पृष्ठभूमिमा कालो मसीले कक्षागत गीत लेखिएको छ र अन्तिममा नेपाल सरकारको छापसहित प्रकाशक, वितरकको नाम, ठेगाना र मोनोग्राम टिकट सेतो पृष्ठभूमिमा कालो अक्षरमा लेखिएको छ।

कक्षा तीनको सजिलो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ आकर्षक देखिन्छ । यसको आवरणमा १०० प्वाइन्टको अक्षरले नेपाली र २५ प्वाइन्टको अक्षरमा कक्षा तीन र सजिलो लेखिएको देखिन्छ । आकाशे र इन्द्रेणी रङ्गको पृष्ठभूमिमा आकाशे रङ्गमा पहुँलो रङ्गले हाम्रो र रातो रङ्गले सजिलो नेपाली तथा गाढा सुन्तले गोलोभिन्न कालो रङ्गले ३ ठूलो अक्षरमा लेखिएको छ । साथै यस लेखाइको तलको भागमा हल्का सेतो पृष्ठभूमिमा हिमालको तस्विर र नेपालको नक्सा साथै त्यसको टुप्पोमा नेपालको राष्ट्रिय झण्डा साथै नेपालको नक्साभित्र दुईजना बालबालिकाको तस्विर र बीचमा पुस्तकलाई नमस्कार गरेको देखाइएको छ भने नेपालको नक्साको छेउमा एकातिर हल्का रातो र सीमानामा सेतो धर्साले घेरिएको छ भने अर्कोतिर पहुँलो, कालो, सुगा, रातो, हरियो आदि रङ्ग मिलाएर धर्सा दिइएको छ । अगाडि आवरणको सम्पादक एवम् लेखकको नाम दिइएको छ । पछाडिको आवरणमा आकाशे तथा माथिको भागमा इन्द्रेणी रङ्गमाथि सेतो पृष्ठभूमि बनाइ हाम्रो नेपाली शृङ्खलालाई हल्का हरियो रङ्गले लेखिएको छ भने त्यसको केही तल सेतो पृष्ठभूमिमा कालो रङ्गका अक्षरले पृष्ठभूमिमा कालो अक्षरले हाम्रा प्रकाशनका नेपाली पाठ्यपुस्तकहरूको सूची राखिएको छ र अन्त्यमा प्रकाशक वितरकको नाम, ठेगाना, मूल्य र मोनोग्राम टिकट दिइएको छ ।

यस ढङ्गले छापिएका प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा आवरण पृष्ठ त्यति आकर्षक छैनन् तर मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरण कागज उपयुक्त छ, यो चिल्लो र बाक्लो देखिन्छ तथा पानीले नभिज्ने र सजिलै नच्यातिने खालको छ । पछाडिको आवरणमा मेरो नेपाली किताबमा कक्षा तीनको कक्षागत गीत तथा नेपाल सरकारको छाप दिइएको छ तर हाम्रो सजिलो नेपालीको पछाडिको आवरण व्यवसायिक किसिमको देखिन्छ किनभने यसमा प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकका विशेषता तथा अन्य पाठ्यपुस्तकहरूको सूची र मूल्य पनि दिइएको छ । मेरो नेपाली किताबको आवरणमा लेखकको नाम छैन हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरणमा लेखकको नाम दिइएको छ । रङ्गको संयोजन हाम्रो सजिलो नेपालीमा राम्रै भए पनि मेरो नेपालीमा

मध्यम छ तर मेरो नेपाली पुस्तकको आवरणमा चित्र दिइएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपाली पुस्तकको आवरणमा चित्र दिइएको छ ।

४.१.२ आकारप्रकार

आकारप्रकार भन्नाले पाठ्यपुस्तकको स्वरूप, सजावट तथा आकृति (साइज) भन्ने बुझिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तक ए फोर (डिमाइ) आकारको हुनुपर्ने मान्यता राखिन्छ । भाषापाठ्यपुस्तकको आकार विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो र विद्यार्थीहरूलाई बोक्न सजिलो हुने किसिमले छनोट गर्नुपर्दछ (भण्डारी र अन्य २०६९:१८५) । भाषापाठ्यपुस्तकको औसत लम्बाइ १०-१२ र चौडाइ ७-९ इन्च हुनु उपयुक्त मानिन्छ ।

मेरो नेपाली किताब भाषापाठ्यपुस्तकको आकारप्रकारका दृष्टिले सामान्यतः ठिकै जस्तो लाग्दछ । डिमाइ (ए फोर) आकारसँग यो मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छ । यसको लम्बाइ ९ इन्च र चौडाइ ७ इन्च रहेको छ । अगाडिको आवरण पृष्ठ, अन्य पृष्ठ र पछाडिको आवरण पृष्ठ बाहेक यस पाठ्यपुस्तकको मूल पाठ रहेको पृष्ठसङ्ख्या १०४ रहेको छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताब भाषापाठ्यपुस्तकको आकारप्रकारका दृष्टिले ठिकै देखिन्छ । डिमाइ (ए फोर) आकारमा रहेको यो पुस्तकको लम्बाइ ९.५ इन्च र चौडाइ ७ इन्च रहेको छ । अगाडिको आवरण पृष्ठ, अन्य पृष्ठ र पछाडिको आवरण पृष्ठ बाहेक यसको मूल पाठ रहेको पृष्ठ सङ्ख्या १२४ रहेको छ ।

यसरी माथि प्रस्तुत पुस्तकहरूको आकारप्रकार भाषापाठ्यपुस्तकसँग मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छन् । आकारप्रकारका दृष्टिले मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली आकर्षक देखिन्छ । यसको स्वरूपसँग पृष्ठसङ्ख्या मिलेको देखिन्छ । नेपाली किताबको लम्बाइ र चौडाइसँग सुहाउँदो मोटाइ छैन ।

४.१.३ कागजको गुणस्तर

भाषापाठ्यपुस्तकमा कागजको गुणस्तर राम्रो हुनुपर्दछ। कागज जति सेतो, चिल्लो, राम्रो र बाक्लो भयो त्यति आकर्षक र गुणस्तरीय मानिन्छ। चाँडै च्यातिने, दोब्रिने, भाँचिने, अक्षर उड्ने कागज पाठ्यपुस्तकका निम्ति गुणस्तरीय मानिँदैन (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०३)। भाषापाठ्यपुस्तक अपेक्षाकृत गुणस्तरीय सेतो कागजमा छापिनु राम्रो मानिन्छ। मेरो नेपाली किताबमा कागजको स्तर अपेक्षाकृत राम्रो देखिँदैन। कागज बाक्लो त छ तर मसिनो, चिल्लो र सेतो भने छैन। घुमैलो रडको कागज छनोट भएको हुनाले छापिएका चित्र र अक्षरहरू आकर्षक देखिँदैन। यस्तो कागज चाँडै दोब्रिने, खुम्चिने, च्यातिने र भाँचिने हुनाले टिकाउ हुने कुरामा शङ्का गर्न सकिन्छ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबको कागज स्तर अपेक्षाकृत राम्रो देखिन्छ। कागज खासै बाक्लो नभए पनि सेतो, चिल्लो र मसिनो छ। सेतो कागजको छनोट भएको हुनाले अक्षर र चित्रहरू स्पष्ट देखिएको छ। यस्तो कागज छिटै च्यातिने, खुम्चिने र दोब्रिने सम्भावना कम हुन्छ।

यसरी कागजको गुणस्तरका दृष्टिले मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तक उपयुक्त छ। हाम्रो सजिलो नेपालीको कागजले भाषापाठ्यपुस्तकको मर्म बोकेको छ तर नेपालीको कागज कम गुणस्तरीय छ जसका कारण किताब चाँडै च्यातिने, दोब्रिने, खुम्चिने र अक्षर तथा चित्र स्पष्ट नदेखिने जस्ता समस्या आउन सक्छन्। मेरो नेपाली किताबको आवरण कागजभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीको आवरण कागज राम्रो छ जुन प्लाष्टिक प्रयोग भएको, सजिलै नच्यातिने र पानीले नभिज्ने देखिन्छ।

४.१.४ छपाइ र बँधाइ

भाषा पाठ्यपुस्तकमा छपाइ र बँधाइलाई पनि विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। छपाइका लागि गुणस्तरीय मसीको प्रयोग गर्नुपर्दछ। जुन नउड्ने र नफुल्ने हुनुपर्दछ।

छपाइको समयमा शीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यपुस्तक आदिमा अक्षरको भिन्नतालाई ख्याल गरी त्यही अनुसार गाढा वा हल्का कालो कस्तो छाप्ने हो सो ख्याल गर्नुपर्छ (शर्मा र पौडेल, २०६०:३७१) । पुस्तक छापिएपछि बाँधाइलाई ध्यान दिनुपर्छ । बाँधाइ वा सिलाइ बलियो हुनुपर्छ । स्टेपलर गर्नुभन्दा मोटो धागोको सिलाइ, गम वा फेबिकलले टाँस्न सकियो भने बढी बलियो हुन्छ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक आवरणबाहेक सबै एकै रङ वा कालो मसीमा छापिएको छ । शीर्षक, उपशीर्षक, अभ्यासका मूल प्रश्नहरू, कठिन शब्दहरू, सबै चित्रहरू गाढा कालो रङमा र पाठ्यवस्तु जति सबै हल्का कालो रङमा छापिएका छन् । यसरी एउटै रङमा छापिएको प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकको मसी मध्यम खालको देखिन्छ । गमले टाँसेर दुई ठाउँमा स्टेपलर त गरिएको छ तर नसिलाएको हुनाले टाँसिएका पानाहरू सजिलै छुट्टिने सम्भावना देखिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा आवरण पृष्ठमा पहेंलो, रातो, सेतो, नीलो र कालो मसीले छपाइ गरिएको छ भने भित्री पृष्ठहरूमा नीलो, कालो र सेतो मसीको प्रयोग गरिएको छ । पाठसङ्ख्यामा कालो पृष्ठभूमिमा सेतो मसी, पाठशीर्षकमा नीलो मसी, उपशीर्षक, अभ्यासका मूल प्रश्नहरूमा गाढा कालो मसी र अन्य पाठ्यवस्तुहरूमा हल्का कालो मसी प्रयोग गरिएको छ । यसरी हेर्दा विभिन्न रङको संयोजन राम्रै देखिन्छ । गमले टाँसेर दुई ठाउँमा स्टेपलर गरिए पनि धागोले नसिलाएको हुँदा बाँधाइ भने त्यति उत्कृष्ट देखिँदैन ।

प्रस्तुत पुस्तकहरू बाँधाइका दृष्टिले कमजोर देखिन्छन् । रसिलो नेपालीमा विविधतायुक्त मसीको संयोजन भएकाले नेपाली किताबभन्दा छपाइ राम्रो छ । तर विद्यार्थीले प्रत्येक पाठ पढिसकेपछि हासिल गर्नुपर्ने उपलब्धि खण्डमा भने कालो पृष्ठभूमिमा कालै मसीले साना अक्षर लेखिएकाले अलि अस्पष्ट देखिन्छ । नेपाली किताबमा कागज कम गुणस्तरीय भएकाले कालो मसीको छपाइ फुस्रो देखिन्छ ।

४.१.५ अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ

भाषा पाठ्यपुस्तकमा अक्षरको आकार, अक्षर अक्षरबीच तथा तलमाथि, दायाँ बाँया किनारामा ठाउँ छोडाइ र अनुच्छेद गठनमा ध्यान दिनुपर्दछ। साना कक्षाहरूका पाठ्यपुस्तकमा ठुला अक्षर र ठुला कक्षाहरूमा क्रमशः अक्षराकार घटाउनुपर्दछ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०२-२०३)। प्राथमिक तहका लागि २०-२४ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू हुनु उपयुक्त मानिन्छ। पाठको मूलशीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा क्रमशः अक्षराकार घटाउँदै लानु भाषावैज्ञानिक दृष्टिले उपयुक्त मानिन्छ।

मेरो नेपाली किताबमा २२-२४ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन्। मुख्य शीर्षकमा ३० प्वाइन्ट, शब्दार्थ, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा २२ प्वाइन्टका र भूमिकामा १३ प्वाइन्टका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन्। अनुच्छेद गठन र तलमाथि किनाराको ठाउँ छोडाइ पनि उपयुक्त नै देखिन्छ। दायाँ बायाँ किनारामा १.५ इन्च ठाउँ छोडिएको छ। कठिन शब्दहरूलाई पाठभित्र केही गाढा रङ्गमा दिन खोजिए पनि मसी मधुरो भएर अन्य अक्षरसँग समान नै देखिन्छन्, नियालेर हेर्दा मात्रै ती शब्दहरू चिन्न सकिन्छ।

हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा १७-१९ प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन्। मुख्य शीर्षकमा ३६ प्वाइन्टका पाठ्यवस्तु र अभ्यासहरूमा १५-१७ प्वाइन्टका अक्षरहरू प्रयोग गरिएका छन्। यस पुस्तकमा मुख्य शीर्षकदेखि अभ्याससम्म आइपुग्दा क्रमशः अक्षराकार घटाउँदै लगेको छ दाँया बाँया किनारामा १.६ इन्च ठाउँ छोडिएको छ। अनुच्छेद विन्यास र तलमाथि किनाराको ठाउँ छोडाइ पनि उपयुक्त देखिन्छ।

प्रस्तुत दुई पुस्तकहरूमा ठाउँ छोडाइमा समानता छ तर अक्षराकारमा समानता पाइँदैन। मूल शीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा दुवै पाठ्यपुस्तकमा अक्षराकार घटाउँदै लगेको देखिन्छ। मूलशीर्षक, उपशीर्षक, पाठ र अभ्यासका मूल प्रश्नमा हाम्रो सजिलो नेपाली किताबका अक्षरहरू मेरो नेपालीका

भन्दा साना छन्, शब्दार्थ र अभ्यासमा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपाली किताबका अक्षरहरू ठूला छन् ।

४.१.६ मूल्य र सुलभता

आर्थिक पक्ष सधैं मनोविज्ञानसँग जोडिन्छ । अझ हाम्रो जस्तो अल्पविकसित मुलुकमा त भ्रम पाठ्यपुस्तकमा निर्धारण गरिएको मूल्यले अभिभावकहरूमा ठूलो प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ (पौडेल, २०६६:२००-२०१) । विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा पठनपाठन हुने पाठ्यपुस्तकमा पढाइ सुरु हुनुभन्दा अगावै सम्बन्धित ठाउँमा पुग्नुपर्दछ यसो भएमा मात्रै पाठ्यपुस्तकको सही प्रयोग गर्न सकिन्छ । सामान्यतया: पाठ्यपुस्तकहरूमा कम मूल्य र सर्वसुलभता दुवैको अपेक्षा गरिन्छ ।

मेरो नेपाली किताबमा मूल्य तोकिएको छैन । यो पुस्तक सामुदायिक तथा सरकारी विद्यालयहरूमा निःशुल्क वितरण गरिन्छ । निःशुल्क वितरणको व्यवस्था सरकारले मिलाए पनि सर्वसुलभताका सन्दर्भमा भने विद्यार्थी र अभिभावकहरूको गुनासो देखिन्छ । प्रायः विद्यालय तहका सरकारले वितरण गर्ने पुस्तकहरू केही वर्षयता नेपालमा समयमा उपलब्ध हुन नसकेको देखिन्छ । यस समस्याबाट नेपाली किताब पनि अलग रहन सकेको छैन ।

हाम्रो सजिलो नेपालीमा मूल्य रु. १८० तोकिएको छ । नेपालको सन्दर्भमा यसलाई सहूलियतपूर्ण मूल्य मान्न सकिन्न । चर्को शुल्क लिएर पठनपाठन हुने संस्थागत विद्यालयहरूमा पाठ्यपुस्तक पनि महङ्गो हुने हुँदा अभिभावकहरूमा निकै आर्थिक बोझ पर्ने गरेको देखिन्छ । जहाँतहीं नपाइने विद्यालयले सिफारिस गरेको पुस्तक पसलमा मात्र पाइने र चाहिएको समयमा पुस्तक उपलब्ध नहुने अभिभावक र विद्यार्थीहरूको गुनासो हाम्रो सजिलो नेपालीका सन्दर्भमा पनि भेटिन्छ ।

४.१.७ निष्कर्ष

प्रस्तुत दुई पुस्तकहरूमा मेरो नेपालीमा मूल्य तोकिएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपाली निकै महङ्गो देखिन्छ । निःशुल्क पाइए पनि मेरो नेपाली किताब सर्वसुलभ

नदेखिएको वर्तमान अवस्था छ। निजी स्तरबाट छापिने सीमित संस्थागत विद्यालयहरूमा पठनपाठन हुने भएर पनि हाम्रो सजिलो नेपाली खासै सर्वसुलभ नभएको अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूले बताए पनि मेरो नेपालीको जस्तो जटिल अवस्था यसमा देखिँदैन।

४.२ आन्तरिक/प्राज्ञिक पक्षको आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना

प्रस्तुत शोधपत्रमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित मेरो नेपाली किताब (२०७३) र टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित हाम्रो सजिलो नेपाली किताब (२०७१) को आन्तरिक/प्राज्ञिक पक्ष अन्तर्गत विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतिकरण, पाठको विविधता, भाषा, शब्दभण्डार, नमुना अभ्यास, चित्र र अन्य विविध आधारमा यहाँ अध्ययन गरिएको छ।

४.२.१ विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु

भाषा पाठ्यपुस्तकमा व्यवस्था गरिएका बोध र अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित सीपका स्रोतहरू नै पाठ्यवस्तु वा विषयवस्तु हुन्। पाठ्यवस्तुहरू भाषापाठ्यपुस्तकमा विभिन्न साहित्यिक र साहित्येतर विधासँग सम्बन्धित भएर शीर्षक, उपशीर्षक र शब्दभण्डार, भाषा तत्त्व आदिका रूपमा समेटिएका हुन्छन् (भण्डारी र अन्य २०६९:१८७)। ती पाठ्यवस्तुहरूले भाषिक, संरचनागत, शैलीगत, अभ्यासगत, तथ्यगत, स्तरगत र पाठ्यक्रम अनुरूपता जस्ता विशेषतालाई अँगालेको हुनुपर्दछ। साथै विषयवस्तु मनोरञ्जनात्मक, सन्देशमूलक, सूचनामूलक, कल्पनाशील, व्यावहारिक आदि प्रकृतिको हुनुपर्दछ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा कविता, कथा, प्रबन्ध, संवाद, जीवनी विधागत पाठहरू, शब्दार्थ, शब्दभण्डार, हिज्जे तथा अन्य अभ्यासात्मक पाठ्यवस्तुहरू समावेश

गरिएका छन् । यस पाठ्यपुस्तकमा भएका कविताहरूमा असल विचार (श्रमिक बराल), किताब (सिद्धिचरण श्रेष्ठ), खेतीवाल (पारसमणि प्रधान), नेपाली (चन्द्रप्रसाद न्यौपाने), घामछाया (माधव घिमिरे), सानु छ है सानु (कृष्णप्रसाद पराजुली) गरी ६ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी कथाहरूमा ढुङ्गाको खिचडी, अनौठो परीक्षा, नयाँ वर्षको उपहार, बाँदर र गोही र छट्टु बलुवा गरी ५ वटा रहेका छन् । प्रबन्धहरूमा म को हुँ ?, खेर नफालौं, सगरमाथा, वीरमानका दिन गरी ४ वटा रहेका छन् । संवादहरूमा हाट बजार र अचम्मको कुरा गरी २ वटा रहेका छन् । जीवनी अन्तर्गत महाकवि देवकोटा रहेका छन् । त्यस्तै प्रत्येक पाठको अन्त्यमा अभ्यास, शब्दार्थ, शब्दभण्डार, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यास रहेका छन् । यसरी एक शैक्षिक सत्रका लागि नेपाली पाठ्यपुस्तकमा विविध विधाहरू समेटिएका १८ वटा पाठहरू रहेका छन् । विविध भाषिक सीप तथा क्रियाकलापसँग सम्बद्ध गरी पाठ्यवस्तुहरू सिकाउनुपर्ने हुँदा २२० दिनमा किताब पूरा गर्न मुस्किल पर्न सक्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा कविता, प्रबन्ध, लोककथा, जीवनी, चिठी, संवाद, कथा जस्ता विधागत पाठहरू, शब्दार्थ, पूर्वपठन, शब्दभण्डार, व्याकरण र अन्य अभ्यासात्मक पाठ्यवस्तुहरू समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यपुस्तकमा भएका कविताहरू गाउँछ, गीत नेपाली (राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे), किताब (सिद्धिचरण श्रेष्ठ), सानी नानी (सूर्यप्रसाद अधिकारी) गरी ३ वटा रहेका छन् । प्रबन्धहरू फागु पूर्णिमा, सगरमाथा, अनुशासित जीवन, तरकारीको महत्त्व गरी ४ वटा रहेका छन् । त्यस्तै लोककथाहरू साधु बाघ, मुसी र खरायो गरी २ वटा रहेका छन् । कथाहरू चुरनलाल, लोभको विलाप, पराजयको बाटो गरी ३ वटा रहेका छन् । संवादमा हाट बजार रहेको छ भने चिठीअन्तर्गत ज्ञान रहेको छ । त्यस्तै जीवनीहरूमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, पृथ्वीनारायण शाह, साहित्यकार भ्रमक गरी ३ वटा रहेका छन् । प्रत्येक पाठको अन्त्यमा शब्दभण्डार, व्याकरण र सामूहिक कार्यलाई पनि विषयवस्तु/पाठ्यवस्तुका रूपमा दिइएको छ । यसरी एक शैक्षिक सत्रका लागि हाम्रो सजिलो नेपालीमा विविध विधाहरू समेटिएका १७ वटा पाठहरू रहेका छन् । विविध

भाषिक सीप तथा क्रियाकलापहरूसँग सम्बद्ध गरी पाठ्यवस्तु सिकाउनुपर्ने हुँदा २२० दिनका लागि १७ वटा पाठ ठिकै हुने देखिन्छ ।

प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा समावेश पाठ्यवस्तुहरू नियाल्दा पाठगत हिसाबले हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपालीमा १ वटा पाठ बढिरहेको छ । दुवै पुस्तकमा विधाका रूपमा रहेका कविताहरूमा मेरो नेपालीमा ६ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा कविता मात्र रहेको पाइयो । कथाहरूमा मेरो नेपालीमा ४ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा कथा र २ वटा लोककथा रहेका छन् । प्रबन्धको सङ्ख्या ४/४ वटा छन् । जीवनीहरूमा मेरो नेपालीमा १ वटा रहेको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा ३ वटा जीवनी रहेका छन् । संवादहरूमा मेरो नेपाली किताबमा २ वटा रहेका छन् भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा १ वटा रहेको छ । मेरो नेपालीमा मूलपाठ, मूलपाठसँगै मुनि अभ्यास, शब्दभण्डार, उच्चारण र हिज्जे, कार्यमूलक व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यास गरी क्रमशः प्रत्येक पाठलाई प्रस्तुत गरिएको छ । हाम्रो सजिलो नेपालीमा पूर्वपठन, शब्दार्थ, मूलपाठ, शब्दभण्डार, व्याकरण, सामूहिक कार्य गरी क्रमशः प्रत्येक पाठलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी हेर्दा यी दुई पाठ्यपुस्तकहरूमा विषयवस्तुको स्वरूप समान भए पनि विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरणमा भने भिन्नता पाइन्छ ।

४.२.२ विधाको छनोट

पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यवस्तु प्रस्तुत गर्ने मुख्य आधार विधाहरू हुन् । विधाकै माध्यमबाट भाषिक लक्ष्य पूरा गरिने भएकाले भाषाशिक्षणमा र भाषापाठ्यपुस्तकमा विधाको सर्वाधिक महत्त्व हुन्छ (पौडेल २०६६:१८९) । विधा छनोट गर्दा विद्यार्थीको भाषिक, बौद्धिक स्तर, कक्षा/तह, पाठ्यक्रम, सरलदेखि जटिलको क्रम, राष्ट्रिय एकता, सद्भाव, सहिष्णुता, देशप्रेम, संस्कृतिप्रेम र जातीय स्वाभिमान जस्ता कुरामा सहयोगी छ छैन भन्ने कुरा ख्याल गर्नुपर्दछ ।

मेरो नेपाली कक्षा तीन र हाम्रो सजिलो नेपाली तीनमा समावेश गरिएका विभिन्न विधा, विधागत पाठहरू र विधा समेटिएका क्षेत्रलाई यसप्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ४.१ : कथाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	लोक कथा	अनौठो परीक्षा	नीति कथा	साधु बाघ	लोक कथा
२.	नीति कथा	नयाँ वर्षको उपहार	लोक कथा	मुसी र खरायो	लोक कथा
३.	पौराणिक कथा	बाँदर गोही	नीति कथा	चुरनलाल	सामाजिक कथा
४.	ऐतिहासिक कथा	वीरमानका दिन फर्किए	पौराणिक कथा	उल्लु	
५.	आधुनिक कथा सामाजिक कथा	छट्टु बटुवाल	सामाजिक कथा	लोभको विलाप	नीति कथा
				पराजयको बाटो	सामाजिक कथा

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (५-५, २०६९)

माथिको तालिका अनुसार प्रस्तुत दुई पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका कथाहरूले निर्देशित क्षेत्रहरू नै समेटेको देखिन्छ तर मेरो नेपालीमा लोककथा र ऐतिहासिक कथा छुट्याइएको छैन तर कथा मात्र भनेर राखिएको छ । सङ्ख्यात्मक रूपमा मेरो नेपालीमा ६ वटा कथा र हाम्रो सजिलो नेपालीमा ६ वटा कथा राखिएको छ ।

तालिका नं. ४.२ : कविता विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	छन्दलय	असल विचार	लोकलय	गाउँछ गीत नेपाली	गीतिलय
२.	लोकलय	किताब	लोकलय	किताब	लोकलय
३.	गीतिलय	खेतीवाल	गीतिलय गीतिलय	सानी नानी	गीतिलय
४.		नेपाली	गीतिलय		
५.		घामछाया			
६.		सानु छ है सानु	गीतिलय		

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेकै क्षेत्रहरू समेटिएका छन्। दुवै पाठ्यपुस्तकमा कविता सङ्ख्यामा समानता देखिन्छ र दुवैमा गीतिलयका कविता बढी रहेका छन्।

तालिका नं. ४.३ : निबन्ध/प्रबन्ध विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	सामाजिक/ सांस्कृतिक	खेर नफालौं	सामाजिक /सांस्कृतिक	फागु पूर्णमा	सामाजिक/ सांस्कृतिक
२.	प्राकृतिक/ वातावरणीय	म को हुँ ?	प्राकृतिक/ वातावरणीय	सगरमाथा	प्राकृतिक/ वातावरणीय
३.	कलात्मक	सगरमाथा	प्राकृतिक/ वातावरणीय	अनुशासित जीवन	कलात्मक
४.	वैज्ञानिक/ प्राविधिक	वीरमानका दिन फर्किए	कलात्मक	तरकारीको महत्त्व	प्राकृतिक/ वातावरणीय

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकमा ४-४ वटा निबन्ध/प्रबन्ध राखिएको छ। मेरो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित क्षेत्रभित्रै रहेर प्रबन्धहरू राखिएको छ। हाम्रो सजिलो नेपालीमा ४ वटा निर्देशित क्षेत्रकै निबन्ध राखिएको छ। यो पाठ्यवस्तु छनोटका दृष्टिले उपयुक्त मानिदैन।

तालिका नं. ४.४ : जीवनी विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.स.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
	राष्ट्रिय/ अन्तर्राष्ट्रिय	पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	साहित्यकार/ कलाकार	महाकवि देवकोटा	राष्ट्रिय/ साहित्यकार/ प्रेरक व्यक्तित्व	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा	राष्ट्रिय/ प्रेरक व्यक्तित्व
२.	विचारक			पृथ्वीनारायण	राष्ट्रिय/ प्रेरक व्यक्तित्व
३.	आविष्कारक प्रेरक व्यक्तित्व			शाह	प्रेरक व्यक्तित्व
				साहित्यकार भूमक	साहित्यकार/ प्रेरक व्यक्तित्व

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

माथिको तालिका हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकले निर्देशित क्षेत्रभित्रै रहेर जीवनी राखिएका छन्। मेरो नेपालीमा एकजना राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरूको जीवनी राखिएको देखिन्छ, जसमा महाकवि देवकोटा रहेका छन्। यस किताबमा अन्य विधाहरूसँग मिलाएर बीचमा जीवनी राखिएको छ। हाम्रो सजिलो नेपालीमा एकजना राष्ट्रिय र दुई जना साहित्यकार प्रेरक व्यक्तित्व गरी जम्मा ३ वटा जीवनी राखिएको छ, जसमा राष्ट्रिय व्यक्तित्व पृथ्वीनारायण शाह रहेका छन्। सङ्ख्यात्मक रूपमा हेर्दा मेरो नेपालीमा अब एउटा जीवनी थपिएको भए विधाहरूको छनोट सन्तुलित हुने थियो।

तालिका नं. ४.५ : रूपक विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	मेरो नेपाली			हाम्रो सजिलो नेपाली	
	निर्देशित क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१	संवाद	हाट बजार	संवाद	हाट बजार	संवाद
२	वादविवाद	अचम्मको कुरा	संवाद		

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

आधारभूत पाठ्यक्रम (२०६९) मा रूपकलाई संवाद र वादविवाद गरी दुईओटा क्षेत्रमा छुट्याइएको छ। मेरो नेपाली किताबमा निर्देशित क्षेत्र पालना गर्दै हाट बजार संवाद र अचम्मको कुरा वादविवाद राखिएको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीले निर्देशित क्षेत्र बाहिर रहेर एउटा मात्र हाट बजार भन्ने संवाद समावेश गरिएको छ।

तालिका नं. ४.६ : चिठी विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
		पाठ	समेटिएको क्षेत्र	पाठ	समेटिएको क्षेत्र
१.	घरायसी			ज्ञान	घरायसी
२.	कार्यालयीय				

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

तालिकामा दिइएका चिठीहरूको विवरण हेर्दा मेरो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमको निर्देशित क्षेत्र पालना गरेको पाइएन भने हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा घरायसी ज्ञानलाई राखिएको छ, जुन विद्यार्थीलाई निकै उपयोगी र प्रेरणादायी छ, तथापि यस चिठीमार्फत मेरो नेपालीले पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेको क्षेत्रलाई बेवास्ता गरेको देखिन्छ।

तालिका नं.४.७ : शब्दभण्डार र उखानटुक्काको प्रयोग

क्र.सं.	निर्देशित क्षेत्र	मेरो नेपाली	हाम्रो सजिलो नेपाली
१	पर्यावाची	पर्यायवाची	पर्यायवाची
२	विपरीतार्थी	विपरीतार्थी	विपरीतार्थी
३	अनेकार्थी	पारिभाषिक	अनेकार्थी
४	पारिभाषिक/प्राविधिक	अनुकरणात्मक	पारिभाषिक
५	अनुकरणात्मक		अनुकरणात्मक
६	श्रुतिसमभिन्नार्थी		टुक्का
७	उखान टुक्का		आगन्तुक शब्द

स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६९)

प्रस्तुत गरिएको माथिको तालिकाले के स्पष्ट पार्छ भने मेरो नेपाली र हाम्रो सजिला नेपाली दुवै पाठ्यपुस्तकले पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेका क्षेत्रहरूलाई समेटेको छ तर हाम्रो सजिलोमा भने टुक्का र अङ्ग्रेजी भाषाका आगन्तुक शब्दहरूको पर्याप्त प्रयोग भएकाले कक्षा तीनका विद्यार्थीहरूको स्तरअनुसार टुक्का जटिल भएका र आगन्तुक शब्दको अनावश्यक प्रयोगले नेपाली तत्सम शब्दहरू लोप हुने सम्भावना देखिन्छ ।

प्रस्तुत शब्दभण्डार र उखान टुक्कालाई नेपालीमा मूल अभ्यास पछ्याडि राखिएको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा पढाइ र लेखाइ अभ्यास पश्चात राखिएको छ तर दुवैमा शब्दभण्डारका लागि प्रसस्त अभ्यासहरू दिइएको छ ।

यसरी कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै भाषा पाठ्यपुस्तकले पाठ्यक्रम अनुरूप नै विधा र विधाका क्षेत्रगत विविधता समावेश गरिएको देखिन्छ । तथापि हाम्रो सजिलो नेपाली भने आधारभूत पाठ्यक्रमलाई नागदैं

आगन्तुक शब्दहरूका बढी प्रयोग गरिएको छ। मेरो नेपालीमा अनेकार्थी शब्द नदिएकाले विद्यार्थीहरूमा शब्दले दिने एकभन्दा बढी शब्दको ज्ञान हासिल गर्न भने असहज देखिन्छ। यस किसिमको कमजोरीले भाषिक कठिनाइको वातावरण सिर्जना हुने देखिन्छ। विधा तथा विषयवस्तु रखाइको क्रम विद्यार्थीहरूको स्तर, पाठको संयोजन, भाषागत, शैलीगत र संरचनागत अनि लेखकहरूको वैचारिक सुभबुभक्त जस्ता कतिपय दृष्टिकोणहरू दुवै पाठ्यपुस्तकमा नमिलेको देखिन्छ। अभै यो बढी मात्रामा रहेको पाइन्छ। सानातिना कुराहरू जस्तै: विधाहरूको रखाइक्रम, सन्तुलन, पाठ्यक्रम अनुरूपता, भाषिक जटिलता, विषयवस्तु भाषिक सिप विकासको अनुरूपतामा हाम्रो सजिलो नेपालीलाई खासै खोट लगाउन सकिँदैन थियो।

४.२.३ पाठको प्रस्तुतीकरण

पाठको प्रस्तुतीकरण भनेको छनोट गरिएका विधागत विषयहरूलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक अनुक्रममा राख्ने योजना हो (शर्मा र पौडेल २०६०:२८९)। भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधाको छनोट भइसकेपछि तिनलाई सरलदेखि जटिलको क्रममा विद्यार्थीहरूको तह, उमेर, रुचि, आवश्यकता, सिकाइको प्रवृत्ति आदिलाई ख्याल गर्दै एउटा पाठ र अर्को पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी पाठको प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्दछ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भएका १८ वटा पाठहरूलाई कथा ५, कविता ६, जीवनी १, निबन्ध/प्रबन्ध ४, संवाद २ गरी ५ वटा विधामा बाँडिएको छ साथै हाम्रो सजिलो नेपालीमा भएका १७ वटा पाठहरूलाई पनि कविता ३, निबन्ध/प्रबन्ध ४, कथा ३, लोककथा २ गरी पाँच वटा कथा छन् भने चिठी १, संवाद १, जीवनी ३ गरी ६ वटा विधामा बाँडिएको छ। दुवै पाठ्यपुस्तकमा भएका विधागत पाठहरूको प्रस्तुति क्रमलाई यसरी तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ४.८ : विधागत पाठको तुलना

मेरो नेपाली		हाम्रो सजिलो नेपाली	
विधाको प्रस्तुतीकरण क्रम	पाठ	विधाको प्रस्तुतीकरण क्रम	पाठ
कविता	असल विचार	कविता	गाउँछ गीत नेपाली
कथा	दुङ्गोको खिचडी	प्रबन्ध	फागु पूर्णिमा
प्रबन्ध	म को हुँ ?	लोककथा	साधु बाघ
कविता	किताब	जीवनी	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा
कथा	अनौठो परीक्षा	कविता	किताब
संवाद	हाट बजार	लोककथा	मुसी र खरायो
कविता	खेतीवाल	प्रबन्ध	सगरमाथा
कथा	नयाँ वर्षको उपहार	जीवनी	पृथ्वीनारायण शाह
प्रबन्ध	खेर नफालौं	कथा	चुरनलाल
कविता	नेपाली	चिठी	ज्ञान
जीवनी	महाकवि देवकोटा	जीवनी	साहित्यकार भ्रमक
संवाद	अचम्मको कुरा	प्रबन्ध	अनुशासित जीवन
कविता	घामछाया	कथा	लोभको विलाप
कथा	बाँदर र गोही	प्रबन्ध	तरकारीको महत्त्व
प्रबन्ध	सगरमाथा	कविता	सानी नानी
कविता	सानु छ है सानु	कथा	पराजयको बाटो
प्रबन्ध	वीरमानका दिन फर्किए	संवाद	हाट बजार
कथा	छट्टु बटुवा		

माथिको तालिका अनुसार दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठको प्रस्तुतीकरण ढाँचा सही नभएको देखिन्छ। दुवै पाठ्यपुस्तकको सुरुवात कविताबाट भएको छ। त्यसमा पनि दुवै पाठ्यपुस्तकमा भाषिक जटिलतायुक्त कविता भएकाले विद्यार्थीहरूलाई सुरुवातमै भाषिक अस्पष्टता र भार प्रदान गरिएको देखिन्छ। हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तकको असल विचार कविता जटिल देखिन्छ। मेरो नेपालीमा दोस्रो पाठमा कथा राखिएको छ। यो प्रस्तुतीकरणका दृष्टिले उचित भए छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा दोस्रो पाठमा प्रबन्ध राखिएको छ। पहिलो पाठमा कविता अनि दोस्रो पाठमा प्रबन्ध यो प्रस्तुतीकरणको शैली उपयुक्त देखिँदैन। प्रबन्धको सट्टा तेस्रो पाठमा भएको कथा राखेको भए विद्यार्थीलाई पाठ रुचिपूर्ण हुने थियो। दुवै पाठ्यपुस्तकमा कथा, जीवनी, कविता र निबन्ध गरी सरलबाट जटिलको क्रममा राखेर पाठको सुरुवात गरेको भए पाठ रुचिपूर्ण तथा छनोट र स्तरणका हिसाबले पनि उपयुक्त हुने थियो।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा राखिएको ढुङ्गाको खिचडी कथा, हाम्रो सजिलो नेपालीको पराजयको बाटो कथा कक्षा ३ का विद्यार्थीको बौद्धिक स्तरभन्दा माथिल्लो अनुभव हुन्छ। हाम्रो सजिलो नेपालीको भन्दा मेरो नेपालीमा पाठको प्रस्तुतीकरण केही उपयुक्त भए पनि खासै उत्कृष्ट छैन।

यसरी कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै पाठ्यपुस्तकमा विधाको क्षेत्र अनुरूप र चक्रीय रूपमा एकअर्का पाठबीच अन्तरसम्बन्ध कायम हुने गरी पाठहरू राखिएको छैन। मेरो नेपालीमा कविता, कथा, निबन्ध, संवाद र जीवनी, प्रबन्धको क्रममा पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ। हाम्रो सजिलो नेपालीमा कविता, निबन्ध, कथा, निबन्ध, कथा, जीवनी, चिठी कविता, कथा, निबन्धको क्रममा पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ। भाषा पाठ्यक्रममा विषयवस्तु मिल्ने विधाका पाठहरूलाई ३,४ वा ५ वटा पाठहरूको एकाइ वा समूह बनाइ क्रमशः कथा, जीवनी, कविता वा कथा, जीवनी, कविता, निबन्ध वा कथा, जीवनी, कविता, निबन्ध र अन्य गरी सरलबाट जटिलको क्रममा राख्ने गरेको पाइन्छ तर प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकहरूमा यो व्यवस्था नभएको पाइएकाले दुवै पाठ्यपुस्तकले यही प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने देखिन्छ।

४.२.४ पाठको विविधता

पाठको विविधता भनेको विषयवस्तुका रूपमा छनोट भएका पाठहरूको विधागत र क्षेत्रगत भिन्नपन हो (शर्मा र पौडेल, २०६०:२८९)। विधागत विविधता भनेको कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध, रूपक आदि विधाका पाठहरूको सङ्ख्यात्मक सन्तुलन मिलाउनु हो भने क्षेत्रगत विविधता भनेको कथा, कविता, जीवनी आदि विधाका पाठहरू सांस्कृतिक, प्राकृतिक, आधुनिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक आदि कुन क्षेत्रका कति-कति सङ्ख्यामा राख्ने भनी निर्धारण गर्ने कार्य हो।

कक्षा तीनका मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपाली दुवै भाषापाठ्यपुस्तकमा कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध/प्रबन्ध, चिठी, व्याकरण र शब्दभण्डार गरी ७ वटा विधाका पाठ्यवस्तुहरू राखिएको हुनाले विधागत विविधता कायम भएको अनुभव हुन्छ। विधागत विविधताभित्र क्षेत्रगत विविधता पनि कायम गर्ने प्रयास गरिएको छ। व्याकरण र शब्दभण्डारको क्षेत्रगत विविधता पनि दुवै पाठ्यपुस्तकमा समान छ। व्याकरण र शब्दभण्डार बाहेक अन्य विधाहरू र तिनभित्रका विविधतालाई यसरी तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ४.९ विधाको क्षेत्रगत तुलना

क्र.सं.	विधागत विविधता	क्षेत्रगत विविधता	
		मेरो नेपाली	हाम्रो सजिलो नेपाली
१.	लोक कथा	लोक कथा (१)	पौराणिक/नैतिक कथा (१)
	नीति कथा	नीति कथा (१)	आधुनिक/सामाजिक कथा (१)
	पौराणिक कथा	पौराणिक कथा (१)	पौराणिक कथा (१)
	ऐतिहासिक कथा	ऐतिहासिक कथा (१)	सामाजिक/नैतिक कथा (२)
	आधुनिक/ सामाजिक कथा	आधुनिक/ सामाजिक कथा (१)	सामाजिक कथा (१)
२.	कविता	छन्दलय (१)	गीतिलय (१)
		लोकलय (१)	लोकलय (१)
		गीतिलय (३)	छन्दलय (१)
३.	जीवनी	राष्ट्रिय साहित्यकार/ प्रेरक व्यक्तित्व (१)	राष्ट्रिय/ प्रेरक व्यक्तित्व (२)
			साहित्यकार/प्रेरक (१)
४.	निबन्ध	सामाजिक/सांस्कृतिक (१)	सामाजिक/सांस्कृतिक (१)
		प्राकृतिक/वातावरणीय (१)	प्राकृतिक/वातावरणीय (२)
		कलात्मक (१)	कलात्मक (१)
५.	संवाद	संवाद (२)	संवाद (१)
६.	चिठी		घरायसी (१)

(स्रोत: आधारभूत पाठ्यक्रम (१-५, २०६२)

प्रस्तुत तालिका हेर्दा विधागत र उपविधागत विविधता दुवै पाठ्यपुस्तकमा कायम गरिएको पाइन्छ तर सङ्ख्यात्मक र क्रमगत सन्तुलनका दृष्टिले भने दुवै पाठ्यपुस्तकमा प्रशस्त कमजोरीहरू देखिन्छन्। कविता विधाबाट दुवै पाठ्यपुस्तक आरम्भ हुनु पहिलो कमजोरी हो (मेरो नेपाली-असल विचार, हाम्रो सजिलो नेपाली-गाउँछ गीत नेपाली)। दुवै पाठ्यपुस्तकमा जीवनीभन्दा कविता र निबन्ध बढी हुनु दुवै पाठ्यपुस्तकका कमजोरी हुन्। विधागत र क्षेत्रगत विविधतामा नेपाली पुस्तक ठिकै भए पनि हाम्रो सजिलो नेपाली यस पक्षमा कमजोर देखिन्छ। जे होस् दुवै पाठ्यपुस्तकमा पाठको विविधता भने कायम भएको देखिन्छ।

४.२.५ भाषा

मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीमा भाषा पाठ्यपुस्तकमा राखिएका विधागत पाठ्यवस्तुहरू भाषिक सीपको विकासका निम्ति उपयोगमा ल्याइने आधार सामग्री भएकाले तिनमा प्रयुक्त भाषा पनि विद्यार्थीको क्षमता, आवश्यकता, पाठ्यक्रमको अपेक्षा र पाठ्यवस्तुको प्रकृति अनुरूप सरल, आकर्षक एवम् रुचिपूर्ण हुनुपर्दछ (भण्डारी र अन्य २०६८:२०७)। भाषा पाठ्यपुस्तक लेखन वा विधाहरूको रखाइकै क्रममा सरल भाषामा लेखिएका पाठहरूलाई पहिला, भाषिक दृष्टिले केही जटिल पाठलाई बीचमा र तुलनात्मक रूपमा जटिल लाग्ने पाठहरूलाई अन्त्यमा राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।

भाषा प्रयोगका दृष्टिले नेपाली पाठ्यपुस्तकलाई मध्यम स्तरको मान्न सकिन्छ। सुरुमा नै असल विचार जस्तो भाषिक जटिलता भएको कविताले विद्यार्थीलाई भाषिक भार बोकाएको छ। नयाँ वर्षको उपहार, सगरमाथा जस्ता पाठहरू भाषिक दृष्टिले जटिल पाठहरू हुन्। यी पाठहरूमा भएका जटिल भाषिक प्रयोगलाई प्रतिनिधिमूलक हरफहरूमा यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

फुलजस्तै फुलेर

बास्ना छर ज्ञानको

सधैं अघि बढेर

मान राख नामको ।

(असल विचार, पृ. १)

बुढाले बाटामा 'जिजोउसामा'का मूर्तिहरू लस्करै उभिएको देख्यो

(नयाँ वर्षको उपहार, पृ. ४३) ।

भाषा प्रयोगका दृष्टिले हाम्रो सजिलो नेपाली त्यति सरल र बोधगम्य मान्न सकिन्न। सुरुमा नै गाउँछ गीत नेपाली कविता राखेर विद्यार्थीलाई भाषिक भार बोकाइएको छ। विद्यार्थीभन्दा माथि उठेर पाठककै रूपमा अध्ययन गर्दा पनि यो कविता बुझ्नका लागि निकै कठिन छ। (सभ्यता बास बसेथ्यो आएर यहीं साँझमा, गाउँछ गीत नेपाली, पृ.६) । यी बाहेक बाँकी अन्य पाठहरूमा मध्यम स्तरको भाषा प्रयोग भएको पाइन्छ। यसरी हेर्दा यस पाठ्यपुस्तकलाई कक्षा सातका विद्यार्थी अनुकूल सरल भाषा प्रयोग भएको मान्न सकिन्न।

प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकमा सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै प्रकारका वाक्यहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ। सरल वाक्यको मात्रा धेरै भए पनि भाषिक गहनता बोकेका शब्दहरू बढी प्रयोग गरिएको पाइन्छ। तद्भवसँगै तत्सम र आगन्तुक शब्दहरूको पनि आधिक्यता रहेको यस पाठ्यपुस्तकमा ३ शब्ददेखि १२ शब्दसम्मका लामा-लामा वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको छ। औसतमा यस पाठ्यपुस्तकमा ५-७ शब्दका वाक्यहरू रहेका छन्।

यसरी दुवै पाठ्यपुस्तकहरूमा प्रयोग भएको भाषा मध्यम खालको छ अझ हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयोग भएको भाषा मेरो नेपालीको तुलनामा थप जटिल छ। मेरो नेपालीका पनि केही पाठहरू भाषिक दृष्टिले जटिल लाग्छन् तर यसको तुलनामा हाम्रो सजिलो नेपालीका प्रायः सबै पाठहरू विद्यार्थीको भाषिक स्तरभन्दा माथिल्ला प्रवृत्तिका छन्। हाम्रो सजिलो नेपालीमा संयोजकहरू भएका प्रायः लामा-लामा, नमिलेका वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको छ। त्यसको तुलनामा कम संयोजक भएका छोटो वाक्यहरू नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिएको छ। मेरो नेपालीमा जम्मा पाठको एक तिहाइ पाठहरूमा मात्र जटिल भाषिक संरचनाका वाक्यहरू छन् तर हाम्रो

सजिलो नेपालीमा आधाभन्दा बढी पाठहरू जटिल भाषिक संरचनाका वाक्यहरू प्रयोग भएका छन् । पाठ कठिन भएपछि स्वाभाविक रूपमा अभ्यासहरू पनि कठिन भाषा प्रयोग भएका हुने नै भए । त्यसैले मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीका अभ्यासहरू भाषिक कठिनाइयुक्त देखिन्छन् । समग्रमा भन्नुपर्दा भाषिक रूपमा हाम्रो सजिलो नेपालीभन्दा मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक बालमैत्री, सरल र उपयुक्त देखिन्छ ।

४.२.६ शब्दभण्डार

पूर्व अनुभवसँग सम्बन्धित शब्दहरूका साथमा थोरै कठिन शब्दहरूको संयोजन गरी पाठ तयार पार्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा ८० प्रतिशत सजिला र २० प्रतिशत नयाँ शब्दहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थीको स्तर, क्षमता एवम् तह र विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार शब्दभण्डारलाई नियन्त्रणमा राख्नुपर्दछ (भण्डारी र अन्य, २०६८:२०६-२०७) । जति नयाँ शब्द थप्पिँदै लगिन्छ त्यति नै तिनको सान्दर्भिक पुनरावृत्ति र प्रयोग अभ्यास पनि बढाउँदै लैजानुपर्दछ । कुनै पाठमा अत्याधिक नयाँ शब्द थप्ने र कुनै पाठमा नथप्ने गर्नु हुँदैन ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक विधागत पाठमा कठिन शब्द र त्यसका अर्थहरू दिइएको छैन । प्रत्येक पाठमा उच्चारण र हिज्जे अन्तर्गत उच्चारणका लागि पाठका कठिन शब्दहरूको सूची दिइएका छन् ।

४.२.७ नमुना अभ्यास

भाषापाठ्यपुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरू पाठ्यवस्तुको ज्ञानतिरभन्दा भाषिक सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) तर्फ बढी केन्द्रित हुन सक्नुपर्छ । भाषापाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका मूल पाठसँग नमुना अभ्यासहरू अन्तरसम्बन्धित हुन सक्नुपर्दछ (पौडेल, २०६६:१६७) अर्थात् निबन्ध विधाका पाठमा कविता रचना गर्ने र कविता विधाका पाठमा निबन्ध लेख्ने जस्ता अभ्यासहरू पर्नु हुँदैन ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठ्यवस्तुको समाप्तिपछि पाठगत अभ्यास, पाठगत अभ्यासपछि शब्दभण्डार, शब्दभण्डारपछि उच्चारण र कार्यमूलक व्याकरणपछि

सिर्जनात्मक अभ्यास क्रमशः दिइएको छ । केही अभ्यासहरू सुनाइ, बोलाइ र पढाइ सीपसँग सम्बन्धित भए पनि अधिकांश लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू रहेको देखिन्छ । पाठका मूल अभ्यासमा उत्तर भन, ठिक बेठिक, खाली ठाउँ भर, जोडा मिलाऊ, उत्तर लेख, शब्द निर्माण, अर्थ भन्ने/लेख्ने, जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, अर्थ खुल्ने गरी वाक्य निर्माण गर्ने, उच्चारण र हिज्जेमा विधाको प्रवृत्ति अनुसार पाठ पढ्ने, पाठका कठिन शब्दहरू उच्चारण गर्ने, शुद्ध लेख्ने, कार्यमूलक व्याकरणमा बोध, अनि त्यसको प्रयोग अभ्यास र अन्त्यमा प्रत्येक विधासँग सम्बन्धित सिर्जनात्मक लेखन जस्ता विविध सीप सम्बन्धी अभ्यासहरू दिइएको छ जुन उपयुक्त नै छ तर, सुनाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यास न्युन दिइएको छ यसलाई कमजोरी मान्न सकिन्छ ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठमा मूल पाठभन्दा अगाडि पूर्व पठन, मूल पाठ पछाडि शब्दभण्डार, शब्दभण्डारपछि व्याकरण र व्याकरणपछि सामूहिक कार्य क्रमशः दिइएको छ । भाषाका चारैवटा सीपलाई समेट्नुपर्ने भए पनि लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अधिकांश अभ्यासहरू छन्, केही बोलाइ र पढाइसँग सम्बन्धित अभ्यास पनि छन्, तर सुनाइसँग सम्बन्धित अभ्यास न्युन छन् ।

४.२.८ चित्र

भाषा पाठ्यपुस्तकमा सान्दर्भिक र आकर्षक चित्रहरूको व्यवस्थापन गर्नाले पाठ्यवस्तुको पठनपाठनमा सहयोग पुग्दछ । समावेश गरिने चित्रहरू पाठ्यवस्तुको आशय, त्यसबाट सिकाइने भाषिक सीप, विषयगत ज्ञान र धारणा अनुकूल हुनुपर्दछ (पौडेल, २०६६:१६५) । चित्रहरू सफा, आकर्षक र पाठ्यवस्तु अनुरूप सुहाउँदो आकारका हुनुपर्दछ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भएका १८ वटा पाठमध्ये सबै विधाका पाठहरूमा चित्रहरू दिइएको छ, जुन सबै श्यामश्वेत छन् । चित्रहरू साना भए पनि बुझिने नै छन् ।

हाम्रो सजिलो नेपालीमा भएका १७ वटै पाठहरूमा पाठ्यवस्तु सुहाउँदा चित्रहरू राखिएका छन् । चित्रहरू कोही रङ्गीन छन् । प्रत्येक पाठभन्दा अगाडि पूर्व पठन खण्डमा दिइएका प्रायः सबै चित्रहरू स्पष्ट छन् ।

४.२.९ अन्य/विविध

अन्य विविधभिन्न अतिरिक्त सामग्री, भूमिका, विषयसूची, शब्दसूची, सन्दर्भसूची, शिक्षणसामग्री, सङ्केत, शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, प्रकाशक संस्था, लेखक आदि पर्दछन् जसको उचित संयोजनले पाठ्यपुस्तक अझ गुणस्तरीय र प्रयोग गर्न सरल हुन्छ ।

मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा हाम्रो भनाइ शीर्षकको भूमिकामा आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६२) अनुसार पाठ्यपुस्तक तयार भएको, नयाँ सन्दर्भअनुसार पाठ्यपुस्तकमा परिवर्तन गरिएको, पाठ्यपुस्तक प्रकाशनमा सहयोग गर्ने व्यक्तिहरू आदिका बारेमा जानकारी दिइएको छ । आवरणदेखि भित्रको पृष्ठमा लेखकको नाम र प्रकाशकको नाम तथा ठेगाना, त्यसपछिको पृष्ठमा मुद्रक तथा वितरकको नाम, संस्करण अनि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको अनुमति विना कसैले यो पाठ्यपुस्तक छापन नपाउने र छपाइका सम्बन्धमा भएको त्रुटि फेला परे पाठ्यपुस्तक साट्न अनुरोध गरिएको छ । यो पछाडिको पृष्ठमा क्र.सं., शीर्षक, विधा र पृष्ठ सङ्ख्या सहितको विषयसूची दिइएको छ । सन्दर्भसूची, शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, सन्दर्भसामग्री, शैक्षिक सामग्री, अतिरिक्त शब्दसूची आदि केही पनि उल्लेख भएको छैन ।

हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा आवरणदेखि भित्रको पृष्ठमा लेखकको नाम तथा प्रकाशकको नाम र ठेगाना दिइएको छ । प्रकाशक, संस्करण त्यो पछाडिको पेजमा पाठ्य पुस्तकबारे संक्षिप्त जानकारी शीर्षकमा लेखकको भूमिका प्रस्तुत गरिएको छ जसमा पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रम विकासकेन्द्रद्वारा स्वीकृति प्राप्त र कक्षा तीनको पाठ्यक्रमअनुसार विद्यार्थीको बालमनोविज्ञान ख्याल गरी तयार पारिएको भनिएको छ । यो पृष्ठपछि विधा र पृष्ठसङ्ख्यासहितको विषयसूची दिइएको छ । प्रत्येक पाठ अगाडि पाठ शीर्षक दिएर पाठ पढ्नु अघि विद्यार्थीले जान्नुपर्ने कुरा पूर्व कुरा शीर्षक दिइएको

छ। शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन, सन्दर्भ सामग्री, शैक्षिक सामग्री, अतिरिक्त शब्दसूची आदि केही पनि दिइएको छैन तर प्रत्येक पाठमा अभ्यासको अन्त्यमा सामूहिक कार्यअन्तर्गत पाठसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यहरू सामूहिक रूपमा गर्न विद्यार्थीहरूलाई निर्देशन दिएको देखिन्छ।

यसरी दुवै पाठ्यपुस्तकमा शैक्षिक सामग्री, सन्दर्भ सामग्री, अतिरिक्त/विशेष शब्दसूची, शिक्षक अभिभावकलाई निर्देशन आदि दिइएको छैन। हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा पाठसँग सम्बन्धित पूर्वज्ञान जाँच प्रत्येक पाठ अगाडि पूर्वपठन, पाठ पहिचानपछि सम्बन्धित पाठबाट विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुराहरूका बुँदा र प्रत्येक पाठमा अभ्यासको अन्त्यमा सामूहिक कार्य शीर्षकमा पाठसँग सम्बन्धित गतिविधि सञ्चालन गर्न विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न निर्देशनहरू दिइएको छ। प्रस्तुत कुनै पनि व्यवस्था नेपाली पाठ्यपुस्तकमा गरिएको छैन। शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थी तिनै पक्षलाई पाठ्यपुस्तक प्रयोग, उपयोगको तरिका साथै पठन विधि र अभ्यास खण्डमा अभ्यास कसरी गर्ने/गराउने आवश्यक निर्देशन दुवै पाठ्यपुस्तकका पाठहरूमा दिएको भए पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारिता अझ बढ्ने थियो।

४.३ प्राप्ति तथा सारांश

नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित कक्षा तीनको मेरो नेपाली र टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा प्राप्त भएका प्राप्ति तथा सारांश निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ।

४.३.१ प्राप्ति

कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलना गर्दा मेरो नेपाली किताबको बाहिरी आवरण पृष्ठ अत्यन्तै कमजोर रहेको पाइन्छ। दुवै पाठ्यपुस्तकको आकारप्रकार भाषा पाठ्यपुस्तकसँग मिल्दोजुल्दो देखिए पनि हाम्रो सजिलो नेपालीको अभ्यासमा प्रयोग गरिएका अक्षरका आकार पाठको भन्दा सानो रहेको पाइन्छ। मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तक आवरण बाहेक सबै एकै रङ्ग वा कालो

मसीमा छापिएको छ । शीर्षक, उपशीर्षक अभ्यासका मूल प्रश्नहरू, कठिन शब्दहरू, सबै चित्रहरू गाढा कालो रङ्गमा छापिएका छन् । हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तक आवरण पृष्ठदेखि नै सबै रङ्गहरूको संयोजन गरिएको छ । दुवै पाठ्यपुस्तक गमले टाँसेर दुई ठाउँमा स्टेपलर त गरिएको छ तर नसिलाएको हुनाले टाँसिएका पानाहरू सजिलै छुट्टिने सम्भावना देखिन्छ । दुवै पुस्तकहरूमा ठाउँ छोडाइमा समानता छ तर अक्षराकारमा समानता पाइँदैन । मूल शीर्षक, उपशीर्षक, पाठ्यवस्तु र अभ्यासमा अक्षराकार घटाउँदै गरिएको देखिन्छ । हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रत्येक पाठमा कठिन शब्द र तिनीहरूको अर्थ दिएको पाइन्छ । मेरो नेपालीमा पाठमा कठिन शब्दको अर्थ नदिएर अभ्यासको रूपमा जोडा मिलाऊ भनेर दिएको छ । मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिएको कागज पातलो र मधुरो रङ्गको रहेको, एक पानामा छापिएका अक्षरहरू अर्को पानामा देखिएको पाइन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिएको कागज गुणस्तरीय रहेको पाइन्छ । यसमा प्लाष्टिक प्रयोग भएको, सजिलै नच्यातिने र पानीले नभिज्ने देखिन्छ । मेरो नेपालीमा मूल्य तोकिएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपाली निकै महङ्गो देखिन्छ ।

प्रस्तुत दुई पुस्तकहरूमा पाठ्यक्रम अनुरूप नै विधा र विधाका क्षेत्रगत विविधता समावेश गरिएको देखिन्छ । पाठ्यपुस्तकमा राखिएका पाठहरूलाई हेर्दा मेरो नेपालीमा १८ वटा पाठ र हाम्रो सजिलोमा १७ वटा पाठहरू समावेश गरी पाठ्यपुस्तक निर्माण गरिएको पाइन्छ । सजिलो नेपालीको तुलनामा मेरो नेपालीमा बढी कविता विधा राखिएको र चिठी विधालाई समावेश नगरिएको पाइन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकको सुरुवात कविता विधाबाट नै गरिएको छ । पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका शब्दहरू स्तरणको सिद्धान्तअनुसार हरेक तहमा बीस प्रतिशत नयाँ शब्दहरू थप्दै गरिएको र असी प्रतिशत शब्द तल्लो तहकै पुनरावृत्ति गरिएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत दुवै पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्दा प्रत्येक पाठको समाप्तिपछि पाठगत अभ्यास, पाठगत अभ्यासपछि शब्दभण्डार, शब्दभण्डारपछि उच्चारण र कार्यमूलक व्याकरणपछि सिर्जनात्मक अभ्यास क्रमशः दिइएको पाइन्छ । प्रत्येक पाठमा अभ्यासहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सीप विकास हुने खालका भए पनि

अधिकांश लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू रहेको देखिन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकमा सुनाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यास न्यून रहेको पाइन्छ ।

यसरी दुवै पाठ्यपुस्तक विद्यालयमा पढाइ हुने समय, विद्यार्थीको क्षमता, उमेर, रुचि जस्ता कुराहरू ख्याल गरेर पाठ्यक्रमको भावना अनुरूप तयार नभएको पाइन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकमा कक्षा तीनका विद्यार्थीको स्तर अनुरूप वाक्य संरचना जटिल किसिमको देखिन्छ । सजिलो नेपालीमा शैक्षिक सामग्री, सन्दर्भ सामग्री, शिक्षक, अभिभावकलाई निर्देशन आदि दिइएको छैन भने मेरो नेपालीमा प्रत्येक पाठको अन्त्यमा मात्र शिक्षकलाई निर्देशन दिइएको पाइन्छ ।

४.३.२ सारांश

प्रस्तुत शोधपत्रमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपाली पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा बाह्य/भौतिक आधारमा मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपालीमा आवरण, आकारप्रकार, कागजको गुणस्तर, छपाइ र बँधाइमा सबल रहेको पाइन्छ । आन्तरिक/प्राज्ञिक आधारमा विषयवस्तु/पाठ्यवस्तु, विधाको छनोट, पाठको प्रस्तुतकरण भाषा, शब्दभण्डार, नमुना अभ्यास, चित्रहरूको संयोजन जस्ता पक्षहरूमा पनि मेरो नेपालीभन्दा हाम्रो सजिलो नेपाली नै सबल रहेको पाइन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको स्तर अनुरूप वाक्य संरचना जटिल किसिमको देखिन्छ भने भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ चारैवटा सीपलाई समेट्नुपर्ने भए पनि लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू बढिरहेको र सुनाइसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू न्यून रहेको पाइन्छ । दुवै पाठ्यपुस्तकमा चित्रहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ भने शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थी तिनै पक्षलाई पाठ्यपुस्तक प्रयोग, उपयोगको तरिका साथै पठन विधि र अभ्यास खण्डमा अभ्यास कसरी गर्ने/गराउने निर्देशन दुवै पाठ्यपुस्तकका पाठहरूमा दिइएको पाइँदैन ।

अध्याय पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

नेपाल सरकार र शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार गरिएको कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब नेपाल अधिराज्यभरका सरकारी विद्यालयहरूले कक्षा तीनमा अध्ययन गराएका छन् भने टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित हाम्रो सजिलो नेपाली किताब अधिकांश निजी विद्यालयहरूमा पठनपाठन हुने गरेको पाइन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको बाह्य र आन्तरिक आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, पाठ्यपुस्तकका सबल र दुर्बल पक्षको अध्ययन गर्नु यो शोधको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ ।

कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु आफैमा एउटा जटिल कार्य हो । पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने गुणका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन आफैमा ऐतिहासिक र महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । यो शोधपत्रमा गरिएको तुलनात्मक अध्ययनलाई मध्यनजर राखी निम्नलिखित निष्कर्ष तथा सुझाव निकाल्ने प्रयास गरिएको छ ।

५.१ निष्कर्ष

कुनै पनि विषयवस्तुको अध्ययनमा दिइने निचोड नै निष्कर्ष हो । कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित भएको र हाम्रो सजिलो नेपाली टेक्सलाइनर पब्लिकेशन प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित भएको पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रभित्र रहेर प्रस्तुत दुई भाषा पाठ्यपुस्तकका बारेमा तुलना गर्ने सन्दर्भमा निम्नलिखित निष्कर्ष निकालिएको छ :

क) कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीमा समाविष्ट विषयवस्तुले पाठ्यक्रमको निर्देशनलाई पालना गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ ।

तापनि विद्यार्थीको स्तर, क्षमता र रुचिलाई समेट्ने खालका विषयवस्तुमा ध्यान दिन अभै बाँकी रहेको देखिन्छ ।

- ख) दुवै पाठ्यपुस्तकमा राखिएका पाठहरू पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप नै रहेका छन् तर विधाको समायोजनमा मेरो नेपाली किताबमा कविता विधा बढी मात्रामा हाम्रो सजिलो नेपालीमा जीवनी विधा बढी मात्रामा रहेको पाइन्छ ।
- ग) दुवै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थी अनुकूल हुने खालका भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने कोसिस गरिएको भए तापनि मेरो नेपाली किताबको असल विचार कविता र हाम्रो सजिलो र हाम्रो सजिलो नेपालीको नयाँ वर्षको उपहार कथामा प्रयोग भएका भाषाशैली भने कक्षा तीनको विद्यार्थीका लागि निकै जटिल हुने देखिन्छ ।
- घ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा चित्रलाई पाठको मर्मअनुरूप नै प्रस्तुत गर्ने कोसिस गरिएको छ तर हाम्रो सजिलो नेपालीमा रङ्गीन चित्रहरूको प्रयोगले पाठहरू आकर्षक देखिन्छन् ।
- ङ) मेरो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ र छपाइ, बँधाइ दुवै कमजोर देखिन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपाली आवरण पृष्ठ र छपाइ, बँधाइका दृष्टिकोणले उचित देखिन्छ ।
- च) मेरो नेपाली किताबमा पातलो र मधुरो रङ्गको कागजको प्रयोग गरिएको काले कागज अलि कमजोर र पातलो रहेको देखिन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयोग गरिएको कागज सेतो र चिल्लो रहेकोले गुणस्तरीय देखिन्छ ।
- छ) मेरो नेपालीमा कठिन शब्द र तिनीहरूको अर्थ पाठमा दिएर अभ्यासको रूपमा जोडा मिलाऊ भनेर दिएको देखिन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रत्येक कठिन शब्द र तिनीहरूको अर्थ दिइएको छ ।
- ज) पाठमा दिइएका अभ्यासको निर्देशन गाढा अक्षरमा कालो मसीले गरिएको देखिन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा अभ्यासको निर्देशन पाठको आकारभन्दा सानो अक्षरमा कालो रङ्गमा गरिएको देखिन्छ ।

- भ्र) मेरो नेपाली किताबमा चिठी विधालाई समावेश नगरेको देखिन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा चिठी विधालाई पनि समावेश गरेको देखिन्छ ।
- ञ) पाठ्यपुस्तकको आकार र पाठमा मेरो नेपाली किताबमा १८ वटा पाठ र १०४ पृष्ठ रहेको छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा १७ वटा पाठ र १२४ पृष्ठ रहेकाले पाठका तुलनामा मेरो नेपालीमा बढी भए पनि पृष्ठ संख्या हाम्रो सजिलो नेपालीको बढी रहेको छ ।
- ट) दुवै पाठ्यपुस्तकका सिर्जनात्मक अभ्यास र सामूहिक अभ्यास दिइएको देखिन्छ ।
- ठ) मेरो नेपाली किताबमा पाठका लागि शिक्षण निर्देशन भनेर पाठ-१ को असल विचार (कविता) र पाठ-२ को ढुङ्गाको खिचडी (कथा) को अन्त्यमा दिइएको पाइन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा शिक्षण निर्देशन दिइएको छैन ।
- ड) हाम्रो सजिलो नेपालीको प्रत्येक पाठमा पूर्व अभ्यास दिइएको पाइन्छ भने मेरो नेपाली किताबमा पूर्व अभ्यास दिइएको छैन ।
- ढ) मेरो नेपाली किताबमा अभ्यासमा लागि शिक्षण निर्देशन भनेर खेतीवाल (कविता), अनौठो परीक्षा (लोककथा) र किताब कवितामा मात्र दिइएको पाइन्छ भने हाम्रो सजिलो नेपालीमा अभ्यासका लागि निर्देशन दिइएको छैन ।
- ण) दुवै पाठ्यपुस्तकमा शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक निर्देशन दिइएको छैन ।
- त) दुवै पाठ्यपुस्तकमा भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ चारैवटा सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासमा लेखाइ सीपसँग बढी र सुनाइ सीपसँग न्यून रहेको देखिन्छ ।
- थ) मेरो नेपाली किताबको मूल्य तोकिएको छैन भने हाम्रो सजिलो नेपालीको मूल्य तोकिएको छ ।

यसरी आन्तरिक तथा बाह्य विशेषताका आधारमा मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपाली किताब दुवै कक्षा तीनको पाठ्यक्रम अनुरूप नै निर्मित भएका देखिन्छन् । तुलनात्मक रूपमा दुवै पाठ्यपुस्तकले सुनाइ सीपलाई कम प्राथमिकता दिएका छन् भने लेखाइ सीपलाई बढी प्राथमिकता दिएका छन् । तुलनात्मक रूपमा विधा चयन, पाठको प्रस्तुति, अभ्यास तथा चित्र एवम् अन्य बाह्य विशेषताका आधारमा सजिलो नेपाली मेरो नेपालीभन्दा विद्यार्थीहरूका लागि उपयोगी तथा सहज देखिन्छ ।

५.२ सुभाव

कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धाबाट भएको प्राप्ति तथा निष्कर्षको आधारमा नीतिगत तहका लागि, अभ्यास तहका लागि र अनुसन्धान तहका लागि निम्नअनुसारका सुभावहरू उल्लेख गरिएको छ :

५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुभाव

- क) कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययनमा दुवै किताबमा समाविष्ट विषयवस्तुले पाठ्यक्रमको निर्देशनलाई पालना गर्दै विद्यार्थीको स्तर, क्षमता र रुचिलाई समेट्ने खालका विषयवस्तु प्रस्तुत गर्न आवश्यक छ ।
- ख) दुवै पाठ्यपुस्तकमा विधागत विविधता र तिनको विवरणगत सन्तुलनको प्रयास मिलाउन आवश्यक छ ।
- ग) दुवै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको स्तर, क्षमता र रुचिलाई मध्यनजर गर्दै सरल र सहज भाषाशैली प्रयोगमा प्राथमिकता दिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- घ) मेरो नेपाली किताबमा प्रयोग गरिएका चित्रहरूलाई रङ्गीन र स्पष्ट देखिने खालका बनाउन आवश्यक छ ।

- ड) हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनामा मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकको बँधाइलाई पाठ्यपुस्तक निर्माण संस्थाले बलियो बनाउन र आवरण पृष्ठलाई प्लाष्टिक कभर गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।
- च) हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनामा मेरो नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिएको कागज सफा र बाक्लो बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।
- छ) मेरो नेपालीमा प्रत्येक पाठमा दिइएका शब्दार्थलाई अभ्यासको रूपमा जोडा मिलाऊ भनेर नदिएर प्रत्येक पाठमा दिएका कठिन शब्द र अर्थ दिनु आवश्यक छ ।
- ज) दुवै पाठ्यपुस्तकमा अभ्यासको निर्देशन गाढा वा रातो रङ्गमा गर्नु आवश्यक छ ।
- झ) मेरो नेपाली किताबमा चिठी जस्ता व्यवहारिक लेखन, सीपको विकास गर्ने पाठ्यविधाको समावेश गर्नु आवश्यक छ ।
- ञ) मेरो नेपाली किताबमा प्रत्येक पाठमा पूर्व अभ्यास दिनुपर्ने र सबै पाठहरु र अभ्यासमा शिक्षण निर्देशन दिनु आवश्यक छ ।
- ट) हाम्रो सजिलो नेपाली किताबमा सबै पाठहरु र अभ्यासमा शिक्षण निर्देशन दिनु आवश्यक देखिन्छ ।
- ठ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ चारैवटा सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरु समावेश गर्नु आवश्यक छ ।
- ड) मेरो नेपाली किताब निःशुल्क उपलब्ध भए पनि प्रभावकारी वितरण र सुलभता कायम गर्नुपर्ने र हाम्रो सजिलो नेपालीको न्यून मूल्य मात्र निर्धारण गर्नु आवश्यक छ ।

ढ) दुवै पाठ्यपुस्तकमा शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक निर्देशन दिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव

क) पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने अभ्यासका क्रियाकलापहरू विद्यार्थीको स्तर, रुचि, उमेरसँग मेलखाने किसिमका बनाउन आवश्यक छ ।

ख) पाठ्यपुस्तकमा राखिएका विधाहरू सरलबाट जटिलको क्रममा र वितरणगत सन्तुलनको प्रयास गर्न आवश्यक छ ।

ग) पाठमा दिइएका कठिन शब्दहरूको निर्धारण गर्न आवश्यक छ ।

घ) पाठ्यपुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरूमा भाषाका चारैवटै सीपलाई समान किसिमले प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

ङ) पाठ्यपुस्तकलाई उपयुक्त समयमा सम्बन्धित क्षेत्र तथा व्यक्ति समक्ष पुर्याउन आवश्यक छ ।

च) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।

छ) अभ्यासका लागि शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई स्पष्ट निर्देशन दिनु आवश्यक छ ।

ज) विभिन्न शैक्षिक सामग्री तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको प्रयोगद्वारा शिक्षण रुचिपूर्ण बनाउनुपर्ने ।

झ) पाठ्यपुस्तकको उपयोग तथा सिकाइका कमी कमजोरीका सम्बन्धमा जानकारी तथा सचेतना विकास गर्न शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीबीच त्रिपक्षीय छलफल र अन्तरक्रिया तथा गोष्ठी सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव

- क) कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन जस्ता विषयमा व्यापक अध्ययन अनुसन्धान हुन सकेको छैन तसर्थ यस्ता नयाँ क्षेत्रमा अनुसन्धान कर्ताले अनुसन्धान गर्न आवश्यक छ ।
- ख) सरकारी तथा निजी विद्यालयमा पढाइ हुने प्राथमिक तहका पाठ्यपुस्तकहरू बालमनोविज्ञानमा आधारित छन् छैनन् भनी खोज तथा अनुसन्धान गर्नु आवश्यक छ ।
- ग) कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताब र हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयुक्त चित्रहरूको अध्ययन ।
- घ) मेरो नेपाली (कक्षा १,२,३) र हाम्रो सजिलो नेपाली (१,२,३) को तुलना ।
- ङ) कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीका कथा विधाको अध्ययन ।
- च) छनोट र स्तरणका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।
- छ) कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीमा प्रयुक्त कविता विधाको विश्लेषण ।
- ज) भाषिक सीप सन्तुलनका दृष्टिले कक्षा तीनले मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।
- झ) भाषिक संरचनाका आधारमा कक्षा तीनको मेरो नेपाली र हाम्रो सजिलो नेपालीको अध्ययन ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बट्टीविशाल (२०४०), *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक प्रा.लि. ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज र शर्मा केदारप्रसाद (२०६५), *प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण*, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम* (२०६९), भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- काफ्ले, लक्ष्मी (२०७२), *कक्षा ७ को नेपाली र रसिलो नेपालीको तुलना*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भापा: नेपाली भाषा शिक्षण विभाग ।
- कोइराला, रूपक (२०६५), *कक्षा २ को सजिलो नेपालीमाला, नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, क्याम्पस, कीर्तिपुर ।
- खनाल, पेशल (२०६९), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति* (दो.सं.), काठमाडौं : स्टुडेण्ट बुक्स एण्ड पब्लिकेशन एण्ड डिस्टिब्युटर्स ।
- खनिया, बुद्धराज र अन्य (२०६६), *नेपाली भाषा शिक्षण* (प्र.सं), काठमाडौं : जुपिटर प्रकाशक तथा वितरक प्रा.लि. ।
- घिमिरे, खगेन्द्र (२०७९), *कक्षा छको हाम्रो नेपाली पाठ्यपुस्तक (२०५८) र नेपाली पाठ्यपुस्तक (२०७०) को तुलनात्मक अध्ययन* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्व विद्यालय, कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६५), *भाषापाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं: अक्सफोर्ड इन्टरनेशनल पब्लिकेशन ।
- ढुङ्गेल, भोजराज, दाहाल दुर्गाप्रसाद (२०६३), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स ।
- पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (२०५८), *नेपाली बृहत् शब्दकोश*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद (२०६६), *नेपाली भाषाशिक्षण*, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।

- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. ।
- पौडेल, नारायणप्रसाद (२०५९), कक्षा २ को मेरो नेपाली किताब र सजिलो नेपालीमालाको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्व विद्यालय, विश्व विद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद (२०५५), कक्षा छको अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तक र एका प्रकाशनद्वारा प्रकाशित सन्दर्भ सामग्रीबीच तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर: नेपाली भाषाशिक्षा विभाग ।
- पौडेल, भीमबहादुर (२०७३), कक्षा छको नेपाली र वैखरी पाठ्यपुस्तकको तुलना, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) भाषा : त्रिभुवन विश्वविद्यालय कनकाई बहुमुखी क्याम्पस सुरुङ्गा भाषा ।
- बराल, मदनराज (२०६९), कक्षा सातको महेन्द्रमाला र हाम्रो नेपाली किताबको तुलनात्मक अध्ययन (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहचल ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- भण्डारी, पारसमणि, घिमिरे तुलसीराम र नेपाल शक्तिराज (२०६८), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारसमणि, ओझा रामनाथ, सुवेदी सखिशरण र सुवेदी अर्जुनप्रसाद (२०६९), नेपाली भाषाशिक्षण, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि.
- भण्डारी, रामचन्द्र र अन्य (२०६८), नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल माधवप्रसाद (२०६८), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- सुवेदी, टीकाराम (२०६०), कक्षा पाँचको मेरो नेपाली किताब र सजिलो नेपालीमालाको तुलनात्मक अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्व विद्यालय, विश्व विद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर

परिशिष्ट : एक

परिशिष्ट : दुई

